

KNIHA DRUHÁ.

DRUHY A VÝVOJ FINANCÍ.

KNIHA DRUHÁ.

DRUHY A VÝVOJ FINANCÍ.

§ 6. DRUHY PŘÍJMŮ FINANČNÍCH.

Přehled: Důležitost klassifikace. Obtíže činí příjmy důchodové; hranice mezi důchody výrobními a berními.

Důchod výrobní a rozdílné při nabývání jeho záměry výdělkové, záměry správní a právní postavení obcí. Čtyřná skupina důchodu výrobního; u čtvrté má převahu element berní. Co jsou důchody zvané soukromohospodářské. Příspěvky rázu domovního.

Důchod berní: poplatky a daně; rozdíl mezi nimi. Odlišení poplatků od důchodu výrobního. Příspěvky rázu berního.

Rekapitulace: co jest dělidlom a co nelze přijati za základní dělidlo důchodů finančních. Historická povaha vytkaných kategorií.

Důchod odvozený.

Jestliže finanční věda, jakož bylo pověděno, jest vědou o příjmech finančních: jest jasné a dokonale roztrídění neboli klassifikace těchto příjmů prvním a základním úkolem jejím; jdeť při klassifikaci o poznání i osobité zvláštnosti i zase společných znaků jednotlivých jevů finančních a tudíž o stanovení řad a skupin, kterým zahajováno ano přímo ovládáno vědecké poznání a uvědomění.

Jak už bylo napověděno v §. 4., rozkládáme veškerý příjmy finanční předem ve dvě velikých řad: prvá zavírá v sobě příjmy důchodové neboli důchody, druhá příjmy, které nemají povahy důchodové. Rozdíl mezi skutečným důchodem a příjmem nedůchodovým byl už vyložen; rozdíl ten náleží zajisté k nejobecnějším poznatkům; víť každý.

jak rozdílnou posici a majetkový význam mají v hospodářství tu statky, jež jsem si vydělal a jež jsou definitivně moje, tu statky vypůjčené, jež mohou sice po právu spotřebiti, jež ale musím vrátiti. Rovněž jsou snadno pochopitelné různé druhy těchto příjmů nedůchodových, jako příjmy ze zá-půjček, příjmy za zcizený majetek, příjmy ze spla-cených pohledávek, na něž už shora poukázáno bylo; není tedy třeba jimi tuto se zabývali a lze odkázati na podrobný výklad, jehož se jim na svém místě dostane. Za to však složita a nesnadna jest prvá řada; to už se jevílo v paragrafu právě po-volaném; v řadě té soustřeďují se všecky obtíže a spory klasifikační a proto jí obzvláště věnováno úsilí následujících výkladů.

Všecky příjmy této první rady rozstupují se, jak vyznamenejí lze z povšechného nástinu dříve již podaného, ve tři velké kategorie: důchody výrobní neboli domaniové, důchody berní a důchody odvozené; hledíc k § 4. třeba tady jenom už připomenouti, že důchody domaniové a berní vyplňují objem pojmu „důchody původní“ a ten že teprve stojí na rovné logické výši s pojmem „důchody odvozené“.

Pramenem důchodů výrobních jest výrobní činnost obcí opřená o domanium finanční, výrobní to kapitál obcí; důchody výrobní jeví se nám vesměs jako obzvláštní (speciální) úplaty směnné, jež jednotlivec platí obcím za hospodářské hodnoty jimi produkované a skýtané, nechať tyto hodnoty záležejí ve hmotných statcích nebo ve výkonech nebo ve propůjčeném užívání (v užitecích) kapitálů

domania finančního (tovary ve státních fabrikách, plodiny na státních pozemcích vyrobené; výkony dopravní; užívání cest, průplavů, přístavů a j.). Důchodů výrobních si obec v pravém slova smyslu vydělává, asi tak jako kterýkoli soukromý hospodář: za hodnoty, které ona tvoří a sdělává, bere hospodářsky odůvodněný směnný ekvivalent v jiných statcích (penězích).

Pramenem důchodů berních jest soukromý majetek, na prvním místě důchod občanův, a důchody berní jeví se nám buď jako speciální příplatky k nákladům správním, jež platí jednotliví občané tehdy, když sami ve svém zvláštním prospěchu užívají činností a zřízení veřejných, nemajících povahy hospodářsko-výrobní; buď a to z převalné části — jako příspěvky po způsobu úhrněčné úplatnosti ukládané a občanstvem placené na úhradu potřeb správy veřejné.

Důchody berní nejsou výsledkem nebo výtěžkem hospodářské výrobní činnosti obcí; titul, ze kterého jich nabýváno, není v tom, že obec hospodářské hodnoty produkuje, aby brala za ně směnný ekvivalent od těch, kterým je skýtá. Titul nabývací spočívá v tom, že společnost (občanstvo) potřebuje jistých zařízení a úkonů, jež jsou podmínkou existence a veškerého hospodářského a mimohospodářského prospívání jednotlivců, že zařízení a úkony ty vyžadují nákladu a že pro ty náklady není jiné úhrady, než více méně bezprostředného čerpání z majetku sjednocených občanů. Proto pravíme, že pramenem důchodu výrobního jest výrobní činnost obcí, kterouž nové hospo-

dárské hodnoty jsou tvořeny, pramenem však důchodu berního, že jest majetek občanů; neboť onou činností obce, pro kterouž jest třeba důchodů berních (vojenství, soudnictví, vnitřní správa, školství a j.), netvoří se *hospodářské* hodnoty. Na- značený rozdíl v důchodech berních pochází od různé míry a různé bezprostřednosti prospěchů, jichž z této činnosti obcí dostává se jednotlivěm. Že v obojím případě, při důchodu výrobním i při důchodu berním občanům dostává se jakéhos ekvivalentu za to, co obcím dávají, jest na biledni, avšak v tom tkví rozdíl, že v prvém případě má onen ekvivalent ráz směnných, speciálních hodnot hospodářských, kdežto v druhém případě toho není.

Tak zatím položena hranice do velikého oboru původního důchodu finančního, která dělí jej v ozna- čené dvě skupiny a která jest zřetelnou a proni- kavou vyjímajíc dvoje místa, kde zdává se, že dů- chody domaniové a berní nerozlučně s sebou splývají, jevíce se na pohled stejnými. Nechal z následujících úvah, jichž úkolem jest dopodrobna provésti roztrídění důchodů výrobních i berních, vzejde zřetelné veskrze poznání této hraničné čáry mezi oběma skupinama.

Praveno, že důchodem výrobním jsou obzvláštní úplaty, dávané obcím za *hospodářské* hodnoty jimi vyráběné a skýtané; i vidíme, že obce pomocí ka- pitálů, jež společnost jim věnovala a vyhradila, podstupují výroby rozmanitých hodnot hospodář- ských a mají při tom předně postavení právní bud

obecné a řádné, jako kterýkoli soukromý vyrabitel, buď zvláštní a mimořádné, a mají při tom podruhé, rozmanité, touto výrobní činností zároveň sledované snahy a cíle správní, jež dovedou modifikovati, ano i zatlačovati ryze výdělkové tendence činností těch. Toho obojího složité účinky obrážejí se pak finančně v různém stanovení ceny vyrobených hodnot neboli statků, t. j. v různém stanovení obnosu a výšky řečených úplat speciálních.

Výrobní závody obcí především buď stojí na téže obecné ekonomickoprávní půdě jako podniky soukromé, buď mají výjimečné právní postavení. V onom případě má produkující obec posici soukromého vyrabitele, jemuž soutěžití jest s jinými; maximum ceny vyrobených statkův, jehož vůbec lze dosíci, bude pak stanoveno na trhu podle pravidel obecných, podle nichž na trhu cena statků se ustavuje; toto maximum ceny, jehož lze docílití obcím jakožto vyrabitelům, bude za pravidelných poměrů rovno hodnotě nákladu výrobního, zvýšené ziskem dosažitelným za daných poměrů tržních. Než to jest, jak pravíme, toliko dosažitelné maximum; a snahou po dosažení těchto maximálních cen mohou se zajisté obce takto produkující spravovati při výrobní činnosti své a ve mnohých případech tak činí a dříve ještě hojněji činivaly (doly, hutí, továrny, pojišťovny, plynárny, vodárny, koňské dráhy, domy nájemné, valná část rolnických statkův).

Avšak obce tak činiti nemusí a v některých případech tak nečiní (viz §. 2.), zatlačující ryze výdělkové tendence do pozadí; obce tudíž i za

hospodářskoprávního postavení, které právě máme na mysli, samy stanoví ceny (úplaty) za vyrobené hodnoty hospodářské nižšími než jsou ty, kterých by mohly dosíci na trhu. Činívají tak proto, že pokládají za cíl správy své pečovatí, aby těch aneb oněch hodnot dostávalo se občanům za úplatu co možná nejmenší, třeba tak malou, jak náklad výrobní nebo snad dané finanční poměry obce připouštějí. Někdy zase obce nabývání výnosův a úplatné zcizování jich, slovem přímý svůj prospěch finanční⁴²⁾ pokládají za vedlejší účel z té příčiny, že shledávají hlavní prospěch v existenci výrobního procesu samého určitým způsobem zařízeného (vzorná hospodářství rolnická při školách, jiné vzorné výroby), nebo především v zachování a rozmnožení kapitálu (lesy a zalesňování) anebo v jiném. Jestliže dokonce obec nestanoví a nebéře úplaty vůbec žádné, dávajíc zmíněné výkony a užitky občanům, jak se praví, darmo neboli bezplatně (užívání silnic, mostů a cest vůbec; výkony mincoven, jež neberou ražeb-

⁴²⁾ Mluvíme o přímém a nepřímém prospěchu finančním; onoho dosahováno přítomným, co možná snad hojným těžením z daných pramenů důchodových a tu narážíme na jev, který obyčejně nazýváno *fiskalismem*, t. j. na snažení a počínání finanční správy toho způsobu, že baží jedině po hojných výnosech finančních, nic nedbajíc zřetelů správních a zejména hospodářskopolitických. Nepřímý prospěch finanční spočívá v sesílení a zmohutnění pramenů finančních, jehož dosahováno zhusta toliko zřeknutím se okamžitých větších výnosů finančních a třeba i nákladnými opatřeními správy veřejné. Tu v praxi často vyskytují se obrazy o slepici nesouci zlaté vejce, o pastýři, který své ovečky nedře, nýbrž opatrně stříže alp.

ného): pak dokonce závody kapitálové pozbývají rázu domania finančního a vstupují do kategorie domania veřejného (viz definici domania veřejného v §. 4.). Ve všech takých případech stojí tudíž v popředí účely správy veřejné a ve všech těch případech zůstávají obce — příkládáme-li výlučně měřítko soukromohospodářské — co do výdělkových úspěchů neboli peněžité výnosnosti závodů svých (domania finančního) za soukromými konkurenty svými. Postavení soutěžících hospodářů soukromých bude ovšem krušné, když ryze finanční snažení obcí zmírňováno a zatlačováno jest takovýmito záměry správními (viz případ. žeby soukromé dráhy železné stály vedle státních takto hospodařících); skutečný monopol obci může se pak mlčky a ponenáhu vyvinouti a vstoupiti na místo právního, aniž se vymýceným konkurentům soukromým dostalo odškodnění. — Ten jest smysl shora položeného a na prvý ráz snad nedosti srozumitelného výroku, že rozmanité snahy a cíle správní, jež obce výrobní činností svou zároveň sledují, dovedou modifikovati, ano i zatlačiti ryze výdělkové tendence činnosti té.

Mluvili jsme posud o případě, že obec stojí s výrobou svojí na obecné hospodářskoprávní půdě a pozorovali jsme možnosti, jež vznikají z různých snah ekonomickofinančních, jimiž při výrobě své se spravují. Avšak stát — a z dopuštění jeho, jakožto svrchovaného představitele společnosti národní, také obce nižší — dovede právotvornou vůlí svou výrobní závody sobě zůstavené sprostiti

veskeré konkurrence. čině z těch neb oněch hospodářských úkonů vyhradné právo svoje. Pak obce nestojí více na ekonomickoprávní půdě soustavy soukromohospodářské a zvláštní monopolické postavení právní dává jim moc stanoviti cenu; tak libovolně, jakož vůbec monopolista činiti může.⁴³⁾

Pro nás i v té případnosti, jako v první, důležitým a pro stanovení díleí hranice rozhodným jest důvod a účel provedené monopolisace a z něho vyplývající záměr vydělkový při monopolisované výrobě; ten opět obráží se ve výši stanovené ceny neboli úplaty za vyrobené hodnoty hospodářské. Hranicí bude cena, které by asi maximálně bylo lze dosíci, kdyby výroba nebyla monopolisována, nýbrž stála na půdě soukromohospodářské soustavy svobodné konkurrence, tedy cena, která by utrazovala náklad výrobní a obvyklý zisk: buď obce samovolně určují ceny nad toto předpoložené maximum, buď toho nečiní a v tomto druhém případě jsou opět dvě možnosti již známé: buď cenu ponechají zrovna as na výši onoho maxima, nebo jí udělají nižší z těchž příčin, o kterých právě dosti zevrubně bylo vykládáno.

Jestliže hodnotám pocházejícím z monopolických závodů výrobních jest autoritativně přisuzována cena, jež nalézá se na výši řečeného ma-

⁴³⁾ Libovůle monopolistova má ovšem pevné hranice, jež určuje sama snaha jeho po odbytu a zisku; jestliť odbyt povždy funkci stanovené ceny a naopak zase cena jest funkci odbytého kvanta statkového; viz níže tak řeč. Cournotův zákon odbytový.

xima nebo pod ní, počítáme příjmy, jichž finance těmi cenami nabývají, k důchodu výrobnímu (pošta, telegrafie, mincovna a j.) Monopolisace má tu pak patrně příčiny nikoli finanční (výdělkové), nýbrž správní a proto závody toho způsobu slovou monopoly správní.

Jestliže však hodnotám těm jest přisuzována cena vyšší, řadíme příjmy ty k důchodu bernímu, a to proto, že obce sobě vyhrazení monopol a využívají monopolického postavení svého, aby ode všech, kteří těch statkův úplatně nabývají nebo nabývají musí, braly platy, které nemají více rázu soukromohospodářsky přiměřené ceny neboli odplaty, nýbrž ráz obecnohospodářské dávky berní, t. j. povahu příspěvku na povšechné náklady správy, k jehož vybírání volena toliko *forma* »ceny« hospodářských statkův obcemi skýtaných; element berní rozhodně zbarvuje tu cenu a nabývá v ní vrchu nad nákladem výrobním a obvyklým ziskem. Monopolisování má tu příčiny finanční: aby vyloučením veškeré konkurrence mohlo se co nejvíce těžit pro finance a mluví se tudíž o monopolech finančních (tabák, sirky, sůl a j.). Monopolisace může býti více nebo méně úplná, takže buď i výroba i tržba, (tabák v Rakousku) nebo jenom výroba (sůl v Rakousku), nebo jenom tržba (německý monopolový projekt líhový), učiní se výhradním právem obce.

A tu jest se shora řečených dvou místo prvé, na kterém hranice mezi důchody domániovými a berními splývají na pohled a zdají se nezřetelnými.

Shrnujíc to, co doposud bylo praveno, dovederme tudíž rozlišovati hospodářská výrobní zřízení státův a obcí takto:

1. závody soutěžící na obecné půdě právní se soukromými podniky, jež při výrobě a směně statků spravují se výhradně zřetelem finančním neboli výdělkovým (nejvyšší zisk):
2. zařízení konkurující na obecné půdě právní se soukromými podniky, jež při výrobě nebo směně statků zřetel finanční více nebo méně podřizují zřetelům správním (malý, po případě žádný zisk a pouhá úhrada nákladu výrobního aneb ani té zúplna);
3. zařízení monopolická, jež při směně nevyužívají vrchprávi svého tak, aby stanovila ceny přesahující míru soukromohospodářské přiměřenosti; z povahy věci jde, že tu lze opět rozeznávati dva případy po způsobu rozlišování učiněného právě pod čísly 1. a 2. totiž *a*) monopoly, jež usilují o zisk tak veliký, jakého by asi bylo lze dosíci, kdyby v soukromé konkurenci se pracovalo a *b*) monopoly, jež přestávají na menším zisku nebo na pouhé úhradě nákladu výrobního. Zařízení monopolická tuto pod č. 3. uvedená slovou monopoly správní;
4. závody monopolické, jež při směně výrobků svých využívají postavení svého tak, že autoritativně stanoví ceny, jež přesahují míru soukromohospodářské přiměřenosti, nabývající v této formě důchodů berních. Výrobní závody monopolické, jež tuto jsme uvedli, slovou monopoly finanční.

Důchody pocházející z výrobních závodů, označených čísly 1., 2. a 3., jsou důchody výrobními; výrazu „důchod soukromohospodářský“, obvyklého posud v systémech finanční vědy, lze právem upotřebiti toliko pro důchody ze závodů označených číslem 1., protože jenom při nabývání jich stojí obce veskrz na právním a výtěžkovém stanovišti hospodářů soukromých. Důchody však ze závodů, vytknutých pod číslem 4., náležejí k důchodům berním; z toho mimochodem řečeno, vysvítá, že ne všecek důchod zakládající se na domaniu finančním náleží eo ipso do kategorie důchodu domaniového.

K důchodu výrobnímu počítáme krom toho, co právě řečeno, zvláštní příspěvky, jimiž k založení nějakého zařízení výrobního (domaniového) nehrubě dobrovolně pomáhávají jednotlivci nebo skupiny, jimž z trvání a působení zakládaného závodu kyne obzvláštní, řecli bychom praecipuální prospěch. Příspěvky ty liší se podstatně od uvedených důchodů výrobních, které jsou běžnou speciální odplatou za speciální hospodářské hodnoty vzniklé běžnou výrobou obcí, kdežto tu jde o jediný příspěvek k opatření pevného kapitálu (domaniu). Nejcharakterističtějším příkladem jsou příspěvky jednotlivců neb užších obcí (zemí, okresů, místních obcí) uložené státem jako podmínkou, že vystaví silnici, železnou dráhu, přístav. Příspěvky tyto nazýváme *příspěvky rázu výrobního (domaniového)* na rozdíl od příspěvků rázu berního, o kterých níže bude zmínka. Na kolik běží o pouhé dary, t. j. opravdu dobrovolné platy za takových

příležitosti činěné, náleží jim místo mezi důchodem odvozeným.

K důchodu domaniovému řadíme na konec všecky nahodilé, t. j. k podstatě a účelu věci nenáležící důchody z domania veřejného, pokud mají původ a ráz hospodářský (viz §. 4.: důchody z pronajatých částí budov dikasteriálních, z pronajatých užitků veřejných sadů a j.); tu zase zajímavo jest si všimnouti, že k důchodům domaniovým řadí se příjmy, jež nepocházejí z domania finančního.

Tak jest nyní obor důchodů výrobních neboli domaniových dokonaleji osvětlen a nezbyvá než učiniti tolikéž v oboru důchodů berních. Shora již označenému rozlišení důchodů berních odpovídají termíny: daně a poplatky. Poplatky jsou příspěvky občanů k nákladům správy veřejné, ukládané zvláště těm, kdo ve svém obzvláštním interesselu užívají zařízení a činností veřejných, jež nejsou povahy hospodářsko-výrobní; mají tedy poplatky ráz úplaty speciální. Daně jsou příspěvky na způsob povšechné úplatnosti občanům ukládané pro úhradu nákladů správy veřejné neuhrazených neb neuhraditelných skrze důchod výrobní a poplatkový; jde tedy o takové náklady veřejné, na něž nestačí daný důchod výrobní, aniž dána úhrada poplatková. Z toho bývá dovozováno, že logicky správně lze mluvit o daních jen tehdy, když jde o uhrazení takových nákladů resp. činností správy veřejné, které jsou s povšechným prospěchem občanův, kde tedy zvláštního a rozdílného podílu jednotlivých občanů na prospěchu

tom buď není, buď ho vystihnouti nelze (opak při poplatkové úhradě), pročež jediné možnou a přiměřenou se jeví povšechná úhrnná úplata uvalená na jednotlivce podle nějakého všeobecně stanoveného měřítka; ale bývá zapomínáno, že ne vždycky takováto logika ovládá jevy finanční.⁴⁴⁾

Rozdíl mezi důchody výrobními a daněmi jest na dlani, avšak místněji třeba pohlédnouti na rozdíl mezi poplatky a mezi takovými důchody výrobními, které jsou úplatou ne za skytané hmotné statky směnné, ale za nějaké výkony obcí neb užívání statkův obecních; tu i onde jde o speciální úplatu, tu i onde jde o úplatu za výkony obcí nebo za užívání institucí obecních; kde jest rozdíl? Tyto úplaty jsou důchody výrobními, když řečené výkony aneb užítky slouží bezprostředně hmotným interessům hospodářským, když výkony, o něž běží,

⁴⁴⁾ Viz o tom níže následující výklady o daních; tam i řečeno, pro které příčiny často daně neobjevují se v té ryzi pojmové dokonalosti, kterou jsme tuto naznačili a kterou dosavadní finanční věda absolutně předpokládá nebo postuluje ve svých definicích daňových. — Pro objasnění několikrát uvedeného pojmu povšechné neboli generální úplatnosti ukazujeme příkladem na život spolkový. Náklady, jichž vyžaduje opatření, čištění, osvětlování, topení místností, předplácení novin, doplňování knihovny a j. uhrazují se ve formě povšechné úplatnosti, jež nedbá zvláštní a kolikerak se různící míry, ve které jednotlivce všeho toho užívá; klíčem jest jednostejná repartice nákladu na členy, jež jeví se v rovném příspěvku. Speciální úplatnost objevila by se, kdyby na př. od vypůjčení knih vybírán byl nějaký zvláštní plat, nebo kdyby na úhradu jiných trvalých (kulečníku, šermířny) nebo přechozích (přednášky, koncerty, plesy) zařízení spolkových vybírán byl zvláštní příspěvek od těch, kdo jich užívají.

jsou povahy technicko-výrobní; tedy platy od dopravy poštovní, telegrafní, železničné, od výkonů mincoven, veřejných vah, cimentoven a j.; platy z cest, průplavů, přístavů atp. Úplaty ty jsou poplatky, když jde o užitky neb výkony, jež bezprostředně slouží interessům nehmotným, nemajíce povahy ekonomickovýrobní jako platy od nalézání práva, zachování řádu občanského, od vyučování školského, z užívání obrazáren a j.⁴⁵⁾

⁴⁵⁾ Rozdíl ten objasňuje příklad, který uvádí p. Čuhel v uved. kritice řka: »Politický ekonom nedovede pochopiti, pročby úplatek za zápis rekomandovaného psaní (vyhovuje-li co do obnosu zásadě poplatkové) měl náležeti do jiné finančnovědecké kategorie nežli úplatek za zápis do knihy pozemkové.« Nám zdá se, že pochopí to každý, i kdo není politickým ekonomem, jakmile nepředpojatě uvažuje, oč jde v tom i v onom případě: při rekomendaci dopisu jde o sdělení anebo sprostředkování výkonu dopravního a zvláště ještě o větší zabezpečení nebo pojištění výkonu toho, kdežto při zápisu do knihy pozemkové jde o upravení a zabezpečení právního řádu majetkového; tam výkon povahy ekonomické, aparát technickovýrobní, jenž v daném příkladu jest právě v ruce státu, ale mohl by také býti vykonáván soukromým podnikatelstvem — tu výkon »purement gouvernemental« (Bezobrazov), aparát ryze administrativní, výkon skrze soukromé osoby naprosto vyloučený. — P. Čuhel praví dále: »Nehledíc ani ke zmíněné nedůslednosti, má klassifikace p. sp. také tu vadu, že je nejistá. Týž výkon obecní správy, který jednomu nebo v jednom případě slouží k povznesení blahobytu hospodářského, může druhému nebo v druhém případě sloužiti k duchovnímu nebo mravnímu zvelebení (na př. vyučování budoucího učitele nebo advokáta na jedné a vyučování bohatého šlechtice na druhé straně, nebo návštěva obrazárny jednak se strany umělce, jednak se strany dilettanta nebo laika).« I ten příklad v plné míře dotvrzuje naši theorii: výkon obecní slouží v případnosti té i oné (učitel —

Nakolik tudy část důchodů výrobních zevně podobá se poplatkům, lze rozeznati je tak, že platy od technickovýrobního konání obcí a platy z užívání takových institucí obecních, jež mají za bezprostředný účel sloužiti a napomáhati hmotnému blahobytu hospodářskému (správa hospodářská), jsou důchody výrobními; platy od konání a zařízení obcí, jež mají bezprostředným účelem buď zachování právního řádu v nejširším slova smyslu (soudnictví, péči o bezpečnost osob i majetku, evidence obyvatelstva atd.), buď tělesné, duchové a mravní zvelebení společnosti (zdravotnictví, školství, náboženství), jsou poplatky.

Tu pak jest ono druhé místo, kde hranice mezi důchody domaniovými a berními na pohled splývají a zdají se nejasnými.

Ku příjmům berním počítáme ještě *příspěvky rázu berního*, jež k obecným důchodům berním jsou v témže poměru, ve kterém příspěvky rázu domaniového jsou k obecným důchodům domaniovým; oba druhy příspěvků liší se od sebe tím, čím vůbec liší se důchody výrobní od daní a ze-

---

bohatý šlechtic) účelu témuž, vyučování školské zejména „duchovnímu nebo mravnímu zvelebení“; co kdo pak s tím pokladem duchovního zvelebení, k jehož nabytí škola slouží, dělá, zda pomoci jeho vydělává a se žíví, zda jenom se baví a diletuje, zda dokonce jím jen se chlubí atp. — to zajisté účelu školy a povahy výkonů jejích v nejmenším se nedotýká, tak jako hospodářská povaha dopravního výkonu pošty zůstává nedotknuta, ať rekomandované psaní v sobě zavírá zakázku, již činí fabrikant u vyrabitele suroviny, nebo blahopřání, jež syn činí matce,

jména od poplatků. Dovolávajíc se analogie toho, co shora pověděno o příspěvcích domaniových a o rozdílu mezi důchody výrobními a poplatky, označujeme jako příspěvky berní ony zvláštní poplatky jednotlivců nebo skupin, jež dávány jsou k opatření domania veřejného (pevného kapitálu úkojného), tedy na příklad k zakládání škol, k zařizování soudů, nemocnic a j.

Ještě jedné paralele budiž už na tomto místě chvatná pozornost věnována: roztrhující důchod výrobní narazili jsme na jev záležející v tom, že obec druhdy nestanoví a nebéře žádné obzvláštní úplaty za hodnoty, které výrobní činností svou sdělává, nýbrž že z důvodů politiky národohospodářské nebo, jak nejvšeobecněji jsme pravili, pro zřetele správní dává je občanům, jak se říká, darmo nebo bezplatně. Podobně i od výkonův a užitekův, od kterých se brávaly nebo by se bráti mohly poplatky, nebéře se druhdy nižádné speciální úplaty a tolikéž zřetele politiky, byť třeba ne právě národohospodářské, toho bývajíc příčinou. Občanům dostává se pak výkonův a užitekův těch také, jak praví se, darmo nebo bezplatně: není totiž speciální úplaty, kterouž by ti, již právě užívají, odsluhovali se za nabyté zvláštní výhody, nýbrž náklady výkonův a užitekův těch uhrazují se — a nějak ovšem uhrazeny býti musí, protože „darmo“ jich není — buď z čistých výnosů domania aneb z důchodův daňových, aneb zatím úvěrem anebo jinak. Příkladem uvádíme záležitost často přetřásanou: zrušení školného (poplatku) a bezplatné vyučování školské; povinná návštěva školy, zavedená z příčin politiky osvětové, bývá tu

lím vůdčím zřetelem správním, o němž jsme zmínku učinili.

Tak uvedeny jsou znaky, kterými se označují a rozlišují důchody výrobní a důchody berní. Dělidlem jest rozdílný hospodářský důvod i původ důchodů a to jest na konec rozdílná povaha toho co stát zjednává a podává za jednotlivé platy sobě konané, za důchody svoje finanční; že jest netoliko lze, nýbrž opravdu nezbytno vzíti ve finanční vědě hospodářský moment za prvé a hlavní dělidlo, vyplývá z toho, že právě jde o hospodářství státu a obcí.

Co stát i jiné obce zjednáávají a podávají, záleží:

- I. buďto v hospodářských hodnotách: užitečných, výkonech, hmotných statech, jež stát zjednává, a to skrze činnost, která má povahu hospodářské výroby a jež vůbec opírá se o kapitál výrobní, zvaný domanium (rozuměj finanční); odtud jméno důchodů domaniových neboli výrobních; (rozdily v této kategorii uvedené pocházejí z toho, jak stát pojímá *raison d' être* a účel rozličných výrobních činností svých, jaký význam ekonomickopolitický jim přisuzuje a s jakými tudíž výdělkovými intencemi si vede);
- II. buďto v činnostech a zařízeních, jež nemajíce povahy hospodářsko-výrobní a neskýtajíce tudíž bezprostředně hospodářských statků, jsou povšechnou podmínkou mimohospodářského i hospodářského prospívání občanů (řád a

mir; mravní, rozumová, aesthetická kultura, zdravotnictví a j.); instituce věnované těmto činnostem vydržovány jsou, pokud není úhrady jiné, z důchodů berních a opírají se o kapitál, jež nazvali jsme domaniem veřejným, který tolikéž opatřován i obnovován jest ze příjmů finančních; (rozdíl v této berní kategorii důchodů veřejných způsobuje rozdílná míra, ve které občané užívají instituci právě řečených; pro tu pak rozdílnost míry zařizována bývá věc tak, že kromě povšechné úplaty (daně) vybírá se obzvláštní praecipuum úplatkové (poplatek a příspěvek) od těch, jimž instituce ty obzvláště slouží.)

Hlavním a základním dělidlém důchodů veřejných není tudy okolnost, zdali stát výši důchodů svých, t. j. platů občanských, stanoví a předpisuje docela samostatně a o své újmě čili nic; z toho, co uvedeno, vyplývá, že jsou to důchody, mající nejrozmanitější hospodářskofinanční kvalifikaci, jež stát takto určuje (daně, poplatky, avšak i poštovné, tarify železničné a j.)

Tolikéž není způsobilým hlavním dělidlém okolnost, zdali platy jsou povinné neboli nucené čili nic; povinné, t. j. bez podmínky od každého vymáhané a brané, jsou vlastně jen některé druhy daní (přímá daň); dobrovolná jest na konec mnohá daň potravní neméně než důchod, jež má stát z prodeje svých výrobků rolnických, z pošty, ze železnic atd.

Konečně ani pravidelnost nebo nepravidelnost, trvalost nebo netrvalost, periodičnost nebo neperio-

dičnost — sloven to, co se označuje neurčitými a kolísavými slovy: řádnost nebo mimořádnost důchodů veřejných — nejsou dělidly, jimž by ve finanční vědě prvé místo náleželo; řečené vlastnosti důchodů veřejných mají v praxi a zejména pro finanční správu, která sestavuje rozpočet, nepopřeny veliký význam, avšak theorii nabývacího hospodárství veřejného jest hleděti především ku vnitřní hospodárské povaze důchodů finančních a nikoli k sekundárným znakům, jako jest časové vyskytování se nebo spolehlivá předvídatelnost příjmův atp.

Pojmové kategorie finančního důchodu tuto stanovené jsou historické (faktické), indukované z poměrů přítomných a minulých a nikoliv absolutné a logické. to jest nikoli takové, že by nezbytně vyplývaly z pojmu státu a eo ipso položeny byly s existencí státu kdykoliv a kdekoliv danou nebo představenou. Není pochyby, že lze sobě představití stát aneb jinou obec nemající ani krejcaru důchodů výrobních a odkázanou výhradně na důchod berní (ideál někdy ultraliberálné politiky finanční); rovněž není těžko hledie k historickému vývoji představití si obce bez berního důchodu, žijící finančně toliko z velikého domania, a tolikéž lze sobě mysliti stát, jenž nemá vlastně ani domaniových ani berních příjmů, totiž komunistický stát, který všecku výrobu má v ruce a naopak sám z výnosů přiděluje podily občanům.

Než, i když na určitém místě a v určité době — jako na příklad v moderných státech — nacházíme obě veliké kategorie důchodů finančních (výrobní

a berní) a všechny jejich rozdíly, není příslušnost jednotlivého konkrétného důchodu k té, neb oné kategorii absolutná, nýbrž relativná, závislá na vývoji politickém a na pojmání obcí a úkolův jejich; tak jako všechno pojmání politické stojí ve proudění časův a jest proměnlivo (viz na př. názor sociálno-politický, vynořivší se po názoru liberálném), tak přesunuje se a mění i obor a rozsah těch jednotlivých kategorií a druhův. Platy silničné (mýta) a mincovné (ražebné) na příklad bývaly někdy tak vysoké, že příjmy plynoucí z nich obcím, mívaly povahu berní; pak umenšovaly se a umenšovaly, měnice se ve příjmy povahy výrobní (třída 3. shora uvedená), a nyní po veliké části docela mizí, takže kapitál, na němž se zakládaly, pozbývá povahy domania finančního a běře na se povahu domania veřejného. Podobně vůbec při mnohých důchodech domaniových zřetel finanční (výdělkový) víc a více zatlačován jest správními zřetely (politikou národohospodářskou, politikou sociálnou) a důchody ze třídy 1. (po případě 4.) couvají do třídy 2. (po případě 3.) Nelze tudy s absolutnou platností nikterak tvrditi, že důchody toho neb onoho způsobu náležejí a náležeti budou vždy a všude do kategorie a třídy té neb oné, nýbrž lze tak konstatovati toliko pro určitou dobu a pro určitá místa a podle toho pak sestaviti schéma, jehož platnost den ode dne může býti porušena.

Naproti důchodům domaniovým a berním stojí na konec důchody odvozené (viz §. 4.) jako zvláštní samostatný druh důchodů veřejných, kterého, jakož

posud se činívá, bez násilí nelze vměstnati ani mezi důchody výrobní ani mezi berní. To plyne z hospodářské povahy věci, která v hospodářstvích veřejných i soukromých v podstatě je stejná a v theorii finanční má rozhodné slovo.

§ 7. KLASSIFIKACE PŘÍJMŮ FINANČNÍCH V LITERATUŘE FINANČNÍ.

Přehled. Kterak klassifikuje: Leroy-Beaulieu a Parieu; Cossa, Ricca-Salerno, Boccardo, Alessio a Zorli; Adolf Wagner, L. von Stein a Umpfenbach. Kritický rozhled. Klassifikace Saxova. Spisovatelé angličtí; Sidgwick. Pfeiffer a Roscher. Podrobný výklad klassifikace Bezobrazova; Chodský; Janžul; Lebeděv. Biliński. Scheel a Schall.

Rozřídování důchodů finančních na řádné a mimořádné, jež někteří spisovatelé na prvé místo staví.

Na kolik jde o rozlišování, a to znamená jasné a důsledné pojímání důchodů finančních, jest v literatuře finanční posud samý spor, ano i zmatek. Klassifikační pokusy čelnějších spisovatelů finančních, které nyní čtenáři ukážeme, dosvědčí nejen pravdu těchto slov, nýbrž i nový doklad toho podají, jak často věda tu pro předpojaté mínění, tu pro zálibu ve vyšlapaných cestách a v tradicionálních pojmech, nebo jen slovech zůstává vzdálena pravdy.

Leroy-Beaulieu (Traité de la science des finances), jenž mezi modernými financisty francouzskými má čelné místo, řadí mezi důchody domaniové

jen ty, jež pocházejí z výrob provozovaných státem v soustavě svobodné konkurrence, t. j. tak, že dovoleno soukromníkům zabývatí se týmiž výrobami; k důchodům berním řadí příjmy ze všech výrob, jež stát zmonopolisoval, ať je má ve vlastní režii nebo pronajaté; rozdilu mezi daněmi a poplatky *Leroy-Beaulieu* nečiní.

Esquiro de *Parieu* (*Traité des impôts*, 1862. až 1864.) jest na témže stanovišti jako *Leroy-Beaulieu* (srv. svazek III. a IV.).

Luigi Cossa (*Primi elementi di scienza delle finanze*, 1876) rozlišuje bezprostředné a prostředné prameny důchodů státních a počítá k oněm kapitálový majetek státu (*demanio fiscale*), k těmto majetek občanů; na tom pak rozlišování zakládá rozdíl mezi důchody domaniálními a berními. Avšak za důchody domaniové pokládá jen ty, které *Leroy-Beaulieu* uznává, a proto pak mezi poplatky (*tassa*), jež *Cossa* odlišuje od daní, klade platy od pošty, železnice, telegrafu, mincování atp. Ve spisu *Scienza della finanze* (*Manuali Barbèra* 1888) zaujal *G. Ricca-Salerno* naprosto totéž stanoviště klasifikační, jako *L. Cossa*.

Gerolamo Boccardo (*I principii della scienza e dell' arte delle finanze*, 1884) rozeznává sice rovněž jako *Cossa* důchody bezprostředné a prostřední (*rendita immediata* a *rendita mediata*) a, pojednávaje o důchodech domaniových, počíná sobě jakoby k nim počítal asi vše to, co my v předchozím paragrafu k nim počítáme (odstavec VI.); ale když později (odstavec XXX.) zabývá se poplatky (*tassa*), jež kromě daní (*imposta*)

počítá k berním (tributo), tu zahrnuje k důchodům domaniovým i veškeré odplaty za zvláštní výkony veřejné, kterých občanům po žádosti jejich dostává se od správy státní (retribuzione di servigi pubblici particolari, che i privati ricevono dall' Amministrazione sopra loro domanda), a tu vyskytují se: platy od pošty a telegrafu, od železných drah, ano i důchody loterní.

Alberto *Zorli* ve spisku svým historickým názorem dosti pozoruhodném „Sistemi finanziari (1885) počítá k důchodu domaniovému příjmy ze železnic, telegrafů atd. — avšak i tu část důchodů z finančních monopolů, která nesáhá nad zisk, jehožby se týmiž závody při obyčejné konkurenci soukromohospodářské dalo nabýti; druhou část, která tuto míru přesahuje, klade mezi daně a formuluje věc velmi důvtipně, tak že praví: ona prvá část důchodu jest důchodem z domania (kapitálu) v monopolických závodech tkvícího, kdežto druhá část jest důchodem z monopolu o sobě (redditi delle private stesse). Otázka jest ovšem, jak in concreto naléztí onu čáru (ono percento důchodové), která celý důchod rozpořtuje v řečené dvě polovice?

Giulio *Alessio* (Saggio del sistema tributario in Italia, vol. II., le imposte indirette e le tasse, 1887) má opět značně rozdílný názor. Loterii pokládá za domaniový podnik a příjmy z něho docházející za důchod domaniový (str. 647.) a tak i posuzuje dráhy železné (str. 755.); naproti tomu pokládá platy z pošty a z telegrafů za právě po-

platky a polemisuje v té příčině proti níže položeným názorům *Schallovým a Scheelovým* (str. 676.).

Ad. *Wagner* (*Finanzwissenschaft*, I., 1877), jenž jest z nejpřednějších financistů německých, připouští velmi rozhodně toliko dvoji druh („zwei — aber auch nur zwei Hauptarten“ str. 295) [řádnych] příjmů finančních:

1. příjmy soukromohospodářské (*privatwirtschaftliche Einnahmen, Privaterwerb*), t. j. ty, kterých stát jako pojediny hospodář v podnicích nabývá za svobodné konkurrence vesměs podle obecných zásad soustavy soukromohospodářské (str. 296.);
2. státohospodářské příjmy neboli berně, jež pocházejí z důchodu všech ostatních hospodářův a jež státu po zákonném příkazu dány k dispozici.

Od přisnosti, ba přímo od platnosti tohoto mínění upouští *Wagner* ihned v podrobnějším rozboru (str. 308.), řka, že by „přísně vzato“ k soukromohospodářským příjmům náležely jenom ty, které pocházejí z výrobního kapitálu státního a z provozování živností státních, pokud jich stát nabývá vesměs za podmínek soukromohospodářské soustavy konkurenční; nesměl by tedy stát míti žádné právní přednosti, musilo by rozhodovati jediné a také úplně finanční interesse a snaha po nejvyšší rentabilitě. „Ale ve skutečnosti“ — praví *Wagner* — „jest méně, než se za to má, příjmů, jež by hověly všem těm podmínkám. Při mnohých příjmech, jež obyčejně jsou nazývány soukromo-

hospodářskými, jako při příjmech ze státních lesů, ba i ze železnic a dokonce z průplavů státních, u nás toho času ponejvíce — a to právem — nepřevládá výhradně hledišťe fiskální. A takž zajisté příjmy toho druhu sluší pojímati *poněkud jinak* než příjmy *ryze* soukromohospodářské. Ony lze s těmito jen proto shrnovati v jednu skupinu, že nabytí příjmu jest *spolu* velice vynikajícím účelem . . . . . V theorii nelze jednou pro vždy zkrátka říci: ty a ony příjmy jsou soukromohospodářské, nýbrž lze povždy jenom udati, které příjmy za daných poměrů lze pokládati za takové, jež jsou *ryze*, nebo *z převážné části* nebo *alespoň zároveň* soukromohospodářské.“ Hledě k tomuto výkladu každý ovšem maně se táže, odkud a na jakém základě dochází „theorie“ k oněm dvěma výhradně připuštěným kategoriím finančního důchodu?

Toto velmi překvapující odpadnutí od rozhodného klassifikačního tvrzení na straně 296. činí přechod k výpočtu na str. 310., kde *Wagner* počítá „ještě“ — jak praví — ke příjmům soukromohospodářským tyto: 1. příjmy z rolnických statků, 2. příjmy z lesů státních, 3. příjmy z dolů, hutí, solivarů, průmyslových závodů a z domů obývacích, 4. příjmy z tržebních, peněžních a bankovních závodů a vůbec z majetku movitého a 5. příjmy z železnic, průplavů a plaveckých závodů státu náležejících nebo na jeho účet provozovaných. Výklad příčin, pro které tyto důchody v přítomnosti ještě pokládati lze za soukromohospodářské (als — rein oder überwiegend oder doch zugleich

mit — privatwirtschaftliche) vyhradil *Wagner* pozdějším místům.

„Mnohé jiné příjmy jsou velmi blízký některým z právě uvedených a lze je *někdy tolikéž* řaditi k soukromohospodářským: tak příjmy ze silnic státních (mýtné), z telegrafu, z pošty, z mincování na účet soukromníků, ze státních škol všeho druhu (školné), ze státních loterií“ (strana 311.). Avšak *Wagner* klade je ku příjmům berním, ponejvíce mezi poplatky, a to proto, že po jeho soudu při nich hlediště soukromohospodářské nemá býti rozhodným aneb alespoň převládajícím, musíc někdy docela ustoupiti anebo nemajíc už nutně rozhodujícího významu. *Wagner* tudíž mezi příjmy berní počítá příjmy z mincování, z cest (ale ne z železnic, řek a průplavů), z pošty, z telegrafu, a větší k nim příjmy ze statků nápadných (II., 1888., str. 133.); pak ovšem — a opět ne na prospěch důslednosti — musí nezbytně pojem poplatků do veliké šířky se vzednouti.

L. v. *Stein* (Lehrbuch der Finanzwissenschaft, 3. vyd. 1876), jenž Hegelovskou dialektikou činivá násilí historii a jenž v podrobnostech bývá nespolehlivý, zapomětlivý a nedůsledný, avšak velikou druhdy a duchaplnou koncepcí mnohý pokrok vědy způsobil, dělí příjmy finanční (abstrahuje od příjmů z úvěru čerpaných) ve příjmy, jež pocházejí z hospodářského důchodu státního, a ve příjmy, jež pocházejí z hospodářského důchodu občanův, a to jsou daně. Hospodářským důchodem státním vyrozumívá *Stein* všechny příjmy, jež vznikají z hospodářské činnosti státu, a těch jsou tři skupiny:

1. příjmy z toho, co *Stein* nazývá „Staatsgut“ a to nejsou nikoli všechny důchody z domania, finančního v našem slova smyslu, nýbrž jen asi kategorie uvedené v §. 6. pod č. 1. a 2.; pak 2. příjmy regálové, „jichž nabývá stát od jednotlivých občanů za taková plnění, kteráž podle povahy své jediné skrze moc státu v obecném interestu mohou býti konána“; 3. poplatky, to jsou příjmy, „jichž nabývá stát za plnění konaná v interestu jednotlivcově.“ Při všech těchto trojích příjmech budiž sobě stát vědom, že smí jíti nanejvýše o výnosy, „jak je připouštějí zákony národohospodářské (rozuměj soustava svobodné konkurrence), a že nad tu výši o nabytí čistých výnosů hospodářských usilovati sluší jenom potud, pokud tomu nebrání vyšší úkoly správy (viz náš §. 2. a §. 6.); za takového pojetí „všecka náuka o těchto příjmech nadále nalezne těžiště ve výkladech o vnitřní správě, a nikoli jako dříve ve financích.“

Ke příjmům „aus dem Staatsgute“ počítá *Stein* příjmy z domania rolnického, lesního, horního, průmyslového, z lovu, z event. platů manských a poddanských, ale také z odúmrtí a z pokut. Regálem jest mu instituce, které především třeba jest pro správu veřejnou, která však zároveň dává výnos, anebo jinými slovy, „hospodářský podnik, jehož existence a zabezpečený řád jest absolutnou a obecnou podmínkou hospodářského blahobytu národa a který tudíž co do založení a provozování svého nemůže býti zůstaven náhodě nebo libovůli jednotlivců.“ Proto *Stein* nazývá regály „výsostním právem hospodářským“ (wirtschaftliches Hoheits-

recht), drže se staré terminologie státovědecké. K regálům pak počítá: poštu, železnice, telegraf, mincovnu, papírové peníze a loterii. Pojem poplatků jest mu širší než nám, protože v ně, a to, hledě ke stanovené třídě regálů, s patrnou nedůsledností, zahrnuje také příjmy z pozemních a vodních cest, z přístavů, z vah atp.

K. Umpfenbach (Lehrbuch der Finanzwissenschaft, 2. vyd. 1887) má za to, že jediné hospodářská mohovitost občanů jest *organickým* pramenem důchodu veřejného, protože úlohou státu není, než aby byl prostředníkem mezi částí potřeb a mohovitostí (Leistungskraft) občanův (str. 81.). To arcíř nevyklučuje, aby stát neměl také jiných pramenů důchodů, nezávislých na soukromém majetku občanů; ty však jsou potom toliko „kulturně dovolené a *mechanické*“ nikoli nezbytné a způsobují úlevu organickým pramenům. Nehledíc k této důmyslné a s historicko-politického stanovíště bez odporu nemálo případné terminologii *Umpfenbach* stojí klasifikací svou na starší půdě, neboť do skupiny mechanických příjmů klade nejen pravé soukromohospodářské důchody, nýbrž i „regály“ (Fiscalvorrechte str. 355., mezi nimi na př. nápadné statky, příjmy z monopolu tabákového, solního, z loterie atd.); ku příjmům organickým pak vedle daní počítá poplatky pojímané ve smyslu ještě o něco širším, než jej u *Wagnera* nalézáme; neboť on zase příjmy z pošty, telegrafu, železnic a j. nepočítá však k regálovým, nýbrž k poplatkovým.

Hledíme-li kriticky na učení právě naznačená, sluší *Wagnerovi* vytknouti nedůslednost⁴⁵⁾ a s ní spojenou libovůli, která jeví se v odporu mezi definicí příjmů »soukromohospodářských« a mezi výkladem objemu (divisi) tohoto pojmu a pak v roztržení těch příjmů, které my zoveme domániovými, a v rozřazení jich tu mezi „soukromohospodářské“ tam mezi poplatky. Zdali oblíbené posud slovo: (příjmy) ‚soukromohospodářské‘, na němž tak se lpí, a lákavé protipoložení slova: státohospodářské (aneb veřejnohospodářské aneb obecnohospodářské) není vinno těmi velikými chybami klasifikačními? Klassifikací svou — mimochodem řečeno — nedopouštíme se nikterak nehistorického radikalismu, jehož *Wagner* varuje, protože rozřídujeme jsoucí příjmy finanční dle věcných hospodářských znakův beze všech zámyslů politických.

Leroy-Beaulieu vyhýbá se inkonkvencí *Wagnerově* potud, že příjmy soukromohospodářské (v našem slova smyslu, vyloženém v §. 6.) přesně oděluje, nevykládaje jako *Wagner* objem pojmu, jenž nesrovnává se s obsahem dříve udaným; avšak chybuje tím, že všecek důchod výrobní, jenž není soukromohospodářským ve pravém shora řečeném smyslu slova prohlašuje ven a ven za berní (dle §. 6. jest jim pouze kategorie 4.) a že pak v té obsáhlé skupině berní nepokouší se o věcné rozlišení daní a poplatkův.

Cossa v podstatnostech shoduje se s *Leroy-Beaulieuem*, jen že vzdaluje se posléze řečené po-

⁴⁵⁾ Tak činí se zvláštním zřetelem ke státním železničním i Sax, uv. m. str. 484.

vrchnosti jeho, rozeznáváje poplatky a daně; poplatkům ovšem dává rozsah příliš veliký, počítaje k nim také příjmy z pošty, telegrafu, mincovny atp.

Stein mistrně označil stanoviště státu naproti výrobním závodům jeho (viz §. 2., kde výslovně jeho se dovoláváno); avšak vytýkáme mu, že poplatky počítá mezi hospodářské důchody, jakoby speciálnost úplaty sama mohla rozhodovati o finančnohospodářské povaze a kvalifikaci korrespondujícího důchodu; hospodářskými jsou na konec poplatky tak jako daně, v tom smyslu totiž, že i těmi i oněmi přispívá se *hospodářskými* statky k nákladům činnosti správní, že jedny i druhé jsou hospodářské ekvivalenty státu za výkony a služby jeho davané; v čem spočívá rozhodující rozdíl, řečeno bylo v paragrafu předchozím. Vytýkáme *Steinovi* dále, že galvanisuje odumřelý terminus regálu, jenž toho času nemá než historické platnosti; ostatně by snad na slovu — jakkoli svádí k omylům a to tím spíše, že *Stein* význam jeho libovolně si upravuje — nezáleželo, kdyby *Stein* ve věci samé byl zůstal důsledným; proč ale k regálu počítá poštu, telegraf, železnice, vylučuje však cesty, průplavy, přístavy, nelze pochopiti, hledě k totožné hospodářské a tu oně i právní povaze důchodů pocházejících ze všech těch závodů. Že rozdělení *Umpfenbachovo* nikterak neuspokojuje, vysvitá z toho, co řečeno, a po výkladu regálu (viz §. 8.) ještě zřejmějším se stane.

Zajímavý jest klasifikační pokus *Saxův* (Th. Staatswirtschaft), o jehož rozeznávání původního

a odvozeného důchodu veřejného stala se již zmínka. On zakládá klassifikaci na tom, v jaké míře rozdílné instituce veřejné (kollektivné) a jimi skýtané prospěchy slouží nebo neslouží zvláštní potřebě osobitých hospodářů, a liší tu v podstatě dva případy:

1. Instituce, jejichž činnost svědčí ryzí *kollektivné* (tudy nikoli zvláštní osobité) potřebě všech hospodářství sloučených v hospodářství kollektivné, takže větší nebo menší míry prospěchu dostávajícího se individuálním hospodářstvím z činnosti té vůbec není nebo postihnouti nelze. Tu pak mluví o universální činnosti kollektivné a o veřejných činnostech upravených podle „finanční zásady ryzí potřeby kollektivné“ (Princip des reinen Kollektivbedürfnisses); instituce ty udržovány jsou — pokud není jiné úhrady — skrze statky (platy) brané od soukromých hospodářů pode jménem daní.

2. Instituce, jejichž trvání a výkon jest ovšem s obecným prospěchem, ze kterých však jednotlivým osobitým hospodářům dostává se tak rozeznatelných zvláštních prospěchů, že mluvíti lze o partikulární činnosti kollektivné (partikuläre Kollektivthätigkeiten). O institucích takových pak praví spisovatel, že spravují se buď „finanční zásadou veřejného podniku“ (Finanzprinzip der öffentlichen Unternehmung), již odpovídají příjmy označené jménem „ceny taxové“ (Taxpreise), buď „finanční zásadou veřejného ústavu“ (Finanzprinzip der öffentl. Anstalt), již odpovídají příjmy, nazývané poplatky (Gebühren).

Z výkladů *Saxových* lze tudíž sestaviti toto schéma finančních příjmů:

I. daně;

II. a) ceny taxové;

b) poplatky. K těm pak pojí se ještě

III. příjmy soukromohospodářské, jichž nabývá stát stoje na obecné půdě soustavy soukromohospodářské (str. 368.); (viz §. 4., pozn. 35.).

Hlavní nedostatky této klassifikace, jež ihned doložíme, pocházejí odtud, že *Sax* ve spisu svém o dopravě (*Die Verkehrsmittel*) byl sobě konstruoval pojem „veřejného podniku“, jež původem a povahou svou jest kategorií správní a nikoli finanční a že pojmu toho nechce a nechce se vzdáti ve financích, jakkoli tu není znaků, jež by samostatnou a výlučnou existenci a platnost jeho odůvodňovaly. *Sax* totiž vedle důchodů daňových a ryze soukromo-hospodářských staví další kategorii II. a) a b); II a) však veskrz náleží k důchodu výrobnímu, neboť *Saxův* „veřejný podnik“ tuto ve finanční vědě nic jiného není, než výrobní závody státem monopolisované, jimiž nabývá stát důchodů („poplatků“) tak jakby nabýval soukromý hospodář (bažící po nejvyšším možném zisku); závody jsou monopolisovány v ruce státu a to pro zřetele správní; nejde tu tedy o nic jiného, než o závody, které shora na př. uvedeny pod číslem 3 a); II. b) náleží z části k výrobnímu důchodu, pokud tu *Sax* má na mysli závody monopolické, při kterých pro zřetele správní přestává těžení finanční při úhradě nákladu výrobního; to jest druh, který jsme shora na stránce 84. uvedli pod č. 3. b); z druhé pak a to

patrně největší části jde při II. b) o poplatky v našem slova smyslu, to jest o důchody berní. My klassifikujeme dle hospodářského původu a titulu příjmů finančních a proto *Saxova* kategorie II. a) a II. b) není pro nás nic samostatného; nýbrž jeví se kus mezi výrobními, kus mezi berními důchody. *Sax* klassifikuje dle správních zřetelů, jež mají a mohou mítí vliv na rozdílné určení výše přerozmanitých důchodů (i daní — viz níže sociálněpolitické stanovisko *Wagnerovo*) a řadí jen podle toho zřetele do rozdílných tříd důchody, jež svou ekonomickou podstatou jsou totožny a naopak slučuje důchody, jež svou ekonomickou podstatou jsou rozdílny; tak důchody výrobní roztrženy jsou na „poplatky“ a taxy (II. a, II. b avšak i III.) a z druhé strany naše poplatky i část důchodů výrobních sloučeny pod II. b atd. Tak se děje především, že hranice mezi skupinou II. a III. jest velice slabě založena; pravíť *Sax* sám několikráte (strana 413. a 483.), že zřetele správní — byť i sebe závažnější — nedovedou měniti hospodářské povahy výrobních činností veřejných a zejména ne soukromohospodářských činností, z nichž plyne III. skupina příjmů. Neděje-li se však monopolisování některých odvětví výrobních právě jenom ze zřetelů správních — a to právě podniků, jež *Sax* prohlašuje za podniky veřejné a pro něž stanoví pravidlo (str. 450.): die Preise sind auf diejenige Höhe zu stellen, welche bei privatwirtschaftlicher Güterversorgung von günstigster Gestaltung platzgreifen würde? Tím více pak ono monopolisování jeví se býti jediným důlitkem, jež mnohé „podniky veřejné“ státem sprá-

vované odlučuje od mnohých státních „podniků soukromohospodářských“. Proto pak polemika *Saxova*, jež jindy v útoku a v obraně tak britkým bývá, proti *Scheelovi* (str. 483.) jest málo účinná.

Další vada záleží v nesmírné nejasnosti hranice mezi cenami taxovými (II. a) a mezi poplatky (II. b), resp. mezi „veřejnými podniky“ a „veřejnými ústavami“, nejasnost, která nejlépe se objeví tomu, kdož jme se konkrétné důchody finanční podle řečených tříd *Saxových* rozřadovati. Účel hospodářský a mimohospodářský nepřipuštěn za dělidlo (str. 456., 471., 486. — platy ze škol a soudů vedle platů z cest a jiných komunikací jsou v téže skupině) a ve mnohých případech také způsob vyměřování ceny není rozhodným (473., 499., 458.). Z toho plynou pak rozpaky (na str. 476.), chabost polemiky proti *Schalovi* (485.) a zajímavé faktum, že mezi II. a) a II. b) nyní výslovně vytčen toliko rozdíl stupňový, ktezto ještě v prvném vydání *Schönbergovy* příručné knihy (Transport- und Kommunikationswesen, str. 390.) figurovaly platy taxové (resp. „veřejné podniky“) a poplatky (resp. „veřejné ústavy“) jako dvě samostatné kategorie vedle daní.

Ostatně všecek *Saxem* vynalezený terminus „veřejný podnik“ jest ceny valně pochybné; sám v sobě zavírá odpor, protože tak specificky soukromohospodářský pojem jako je „podnik“ nesnese atributu „veřejný“. Než *Sax* chce tím označiti účinek zvláštního reglementujícího působení zákonodárství a správy na určité výrobní konání soukromých hospodářů, jímž má ono konání býti podčíněno a přizpůsobeno úkolům veřejné správy; soukromí

podnikatelé takto sevření a obmezení jeví se pak, jak *Sax* vykládá, do jisté míry jen jako zřízení nebo delegáti státní správy (delegierte Verwaltung). Avšak ono sevření a obmezení, pro zřetele správní učiněné, jež dle *Saxa* zakládá ráz „veřejného podniku“, nemusí se jeviti ve stanovení ceny za výrobky „veřejných podniků“ (v určování tarifů nebo sazeb, třeba jen maximálních a pod.): v tom „veřejný podnik“ může míti volnost úplnou a obmezení, to jest „veřejný“ ráz, jeví se jen ve předpisu, že podnikatel musí každému za stejnou — jakkoli vysokou — cenu prodávati (železnice), že musí při výrobě tak a onak si počínati atd. atd. Z toho jde, že pro finance ani ze *Saxova* „veřejného podniku“ nelze odvoditi nic určitého a nic zvláštního, že z té správní kategorie („veřejný podnik“) nevyplývá nižádná finanční zásada.⁴⁶⁾

Spisovatelé angličtí zabývají se skoro výhradně toliko daněmi a příjmy úvěrnými, nevěnujíce z příčin, jež tuto netřeba vykládati, příjmům ostatním žádné pozornosti; tak již *Adam Smith*, jenž právě řečených příjmů velmi zběžně se dotýká (*Wealth of nations*, kn. V., hl. II.); *Ricardo* (*Principles of political economy and taxation*); *Mac Culloch* (*Taxation*), *J. Stuart Mill* (*Principles of political economy and taxation*), Američan *Perry* (*Political*

⁴⁶⁾ Viz o věci té zevrubnější výklady v pojednání *Ť. Fořta* o tarifnictví drah železných v *Athenaeu* roč. VII., z nich vyrozumíš, že právě v oboru správy železničné, na jejíž půdě *Sax* došel k vynálezu svému, pojem veřejného podniku neobstojí.

economy) a j., kteří o nich sotva se zmiňují. Novější škola bedlivěji počíná si jich všimati, čehož dokladem uvádíme zejména dovolaný už spis *Sidgwickův* (The principles of political economy, 1883, str. 542. nn.); on tudíž podává i zevrubnou klassifikaci v tento způsob:

„1. Nájemné neb úroky placené od jednotlivců za užívání statků, které zcela nebo z části náležejí obci;

2. vypůjčené peníze;

3. platy za statky vládou skýtané;

4. berně.*

O příjmech č. 3. praví na str. 551.: „Jistá část důchodu veřejného dochází z platů za produkty výrobní činnosti vládní, svobodně kupované od těch osob, které jich potřebují, tak jako kupovány jsou statky vyrobené soukromou činností. Bude s prospěchem odlišovati tyto platy jako výrobní důchod (earnings) vlády a třeba je roztržiti ve dvě skupiny. V některých případech jsou nabývány prodejem výrobků nebo výkonů za tržní cenu jejich, určenou soutěží soukromých vyrabitelů, jako na příklad když vláda má domanium rolnické a prodává rolnické výrobky nabyté orbou, nebo když prodává dříví ze svých lesův atp. V jiných případech vyhradila si vláda monopol některých odvětví výrobních, buď aby zabezpečila plný hospodářský úspěch dosažitelný skrze upravení výroby pod jediným vedením, buď aby lépe zamezila podvody, buď se zřetelem berním. Ve Velké Británii jedinou činností takto monopolisovanou jest — nehledíc k mincování — doprava listův a telegramů; v jiných

zemích rozličné jiné činnosti jsou takto vedeny, jako na příklad některé druhy dolování, výroba a prodej tabáku, opia, ano i loterních losů.“ Hranici mezi daněmi a výnosy monopolisovaných výrob prohlašuje *Sidgwick* za velice nejasnou a obšírně o tom se rozepisuje.

Ed. *Pfeiffer* (die Staatseinnahmen 1866) rozlišuje „pravidelné“ příjmy státní (I., str. 58.) takto:

1. důchody z vlastní nabývací činnosti vlády, nabývané
  - a) bez vyloučení volné soutěže občanů,
  - b) za vyloučení soutěže (»monopoly, často také regály zvané«);
2. důchody z podatků občanských
  - a) za zvláštní výkony státu (poplatky),
  - b) všeobecné poplatky (daně).

Příjmy úvěrové jsou dnes nejhlavnějšími mezi »nepravidelnými«, k nimž prý někdy zejména konfiskované statky náležely. Klassifikace *Pfeifferova* ve mnohých kusech shoduje se s tou, která v předchozím paragrafu učiněna, ovšem jen pokud jde o důchody původní; on sice příjmy z monopolů finančních ponechává mezi výrobními, za to však obor poplatků omezuje skoro tak, jak námi učiněno. »Karakteristickým znakem poplatků jest — tak praví na str. 295. —, že platí je jednotlivci za zvláštní užívání státních ústavů a to takových, které vláda ne pro výdělek zařizuje a které by stát povinen byl za všech okolností vydržovati, i kdyby z nich ani dost málo do pokladny státní nedocházelo«. Proto vylučuje poštu, telegraf a j.

z ústavů těch a omlouvá vřadění mýt silničných a mostných mezi poplatky tím, že na silnicích a mostech stát sám dopravu nevykonává, nýbrž občanům užívání jich zůstává, a pak tím, že prý výnosy těch mýt jen malou část nákladu vydržovacího poskytují, kdežto pošta, telegraf a j. dávají přebytky.

W. Roscher (*System der Finanzwissenschaft*, 1886) odchyluje se od *Pfeiffera* tím, že poplatky, pojaté po způsobě *Pfeifferově*, počítá k výrobnímu důchodu, kterýž on nazývá »ganz- a halbprivatwirtschaftliche Staatseinnahmen« a naproti němuž staví pak toliko daně; že tím *Roscher* staví se velice blízko *Steina*, vychází na jevo z vypravování výše položeného.

Z nečetných spisovatelů, kteří klassifikace příjmů finančních — důležitý význam její poznávajíce — věnovali obzvláštní a pokud nám známo největší pozornost a píli, jest *V. Bezobrazov* velice blízek stanovíšti, se kterého předcházející paragraf klassifikaci provádí. Ve spisu Государственные доходы,⁴⁷⁾ roztrřídíuje *Bezobrazov* příjmy veřejné především ve dvě skupin:

A) berně (налоги impôts),

B) důchod výrobní (государственно-промышленные доходы, revenu industriel de l'état).

⁴⁷⁾ Государственные доходы России, ихъ классификація, нынѣшнее состояніе и движеніе (1866—1872), 1872 vyšlém zároveň ve francouzském jazyku; pod titulem »Revenus publics de la Russie (leur classification, leur situation actuelle et leur mouvement 1866—1872« ve spisech císařské akademie věd v Petrohradě).

Mezi berněmi pak rozlišuje:

1. Daně (подати, contributions) a
2. poplatky (пошлины, taxes);
důchod výrobní dělí na
3. příjmy regálové (регалии, droits regaliens), jimiž
vyrozumívá naši třetí skupinu příjmů domá-
niových a důchody z finančních monopolů
a na
4. důchod výrobní v užším slova smyslu (промышленные доходы в тѣсномъ смыслѣ, revenu industriel dans un sens restreint).

Berně (A.) vybírá stát v poměru ke svým působnostem ryze vládním (во имя чисто государственныхъ функций, fonctions purement gouvernementales) a záměnou za služby činěné občanům; tu běží o zdělávání hodnot (nikoli hospodářských), jež zdělávati jediné stát jest způsobilým nebo pokládán jest způsobilým (только государство можетъ или предполагается что только оно можетъ, capable ou supposé capable). Důchod výrobní (B.) dochází do pokladny tím způsobem, že stát zabývá se výrobou a těžbou, jak by to mohl činiti každý soukromník nebo každý výrobní spolek v zemi; tu vyrábějí se obyčejné hodnoty hospodářské (обыкновенными промышленными цѣнностей, valeurs industrielles communes).

Bezobrazov konstatuje, že různosti a spory v literatuře jdou o zařadění a rozlišení příjmův, jež on pod čísly 2. a 3. označil jako poplatky a příjmy regálové a jež prý na příklad *Stein* klade mezi důchody výrobní (skupina B), kdežto je *Wagner* počítá ku příjmům berním (skupina A.); *z toho

lze soudili indukktivně, že theorie těchto dvou tříd ještě nedospěla kýžené preciznosti, když možno jest, aby tyto hlavní druhy navzájem řaděny byly k oběma základním skupinám diametrálně sobě protivným. K objasnění tohoto matení příjmů regálových a poplatků musí tudíž na prvním místě směřovati studium pramenů finančních«. Proto podstupuje *Bezobrazov* podrobný rozbor těchto tříd, zkoumaje paralelně podobnosti a různosti jejich.

Podobnosti jsou na povrchu a nedotýkají se vnitřní podstaty jsouce tyto (viz uved. ruský spis str. 38 a 39): 1. Příjmy regálové i poplatky zakládají se na takových institucích, které mají tu i tam povahu monopolu a privilegia (pošta, telegraf, soudy, školy). 2. Obojí instituce jsou s prospěchem veřejným nad to, že jednotlivec zvláště z nich těží. 3. Příjmy regálové i poplatky jsou odplatami za zvláštní výkony státu a jsou obojí k úhradě nákladův jejich. 4. Při tom i onom odvětví státní činnosti objevuje se prý v některých případech jakýsi výrobní element; tu zdá se objevuje se u *Bezobrazova* týž omyl, který pak opět shledáváme v řadení důchodů z domania komunikačního mezi důchody poplatkové. »Není divu, praví se dále, že pro tyto vnější příznaky brzo směšují se různé druhy obou těch skupin, brzo každou skupinu v celku jedni počítají k berním, druzí k výrobním důchodům; příznaky uvedené pod č. 1. a 2. přibližují obě skupiny ke třídě berní, příznaky č. 3. a 4. ke třídě výrobních důchodů.«

Rozdílů však, podstatných a rozhodujících, shrnuty

jsou v těchto čtyřech kusech (viz uvedený ruský spis str. 39.—42.):

1. Zařízení, na základě kterých se vybírají poplatky, jsou přirozeným monopolem státu, jež plyne ze jsoucnosti a povolání jeho, kdežto zařízení regálová mají umělé postavení hospodářské, jež třeba zjednatí zvláštním ustanovením zákona.

2. »Prospěšnost zařízení vybírajících poplatky a těch, z nichž plynou příjmy regálové, není totožna; ona má při oněch povahu mravní a politickou, dosahu širšího než jest osobitý prospěch jednotlivců, kteří jich užijí, kdežto při těchto prospěšnost ta jest ryze hospodářská a není než summou osobitých prospěchů z nich čerpaných. Nejmakavější příklad této rozdílnosti jest podán na jedné straně skrze soudy stejně nezbytné každému národu, nechať jakkoli veliký jest počet souzených, a na druhé straně skrze pošty a telegrafy, jejichžto prospěšnost se oceňuje jedině podle počtu dopravených listův a telegrammů. Zařízení regálová podstatou svou nejsou »otázkami veřejného blaha nebo státní nezbytnosti“ ve pravém slova smyslu; jejich význam jest výrobní neb utilitární a ony náležejí k jevům z oboru ryze hospodářského a nikoli národního nebo politického. Erár běře některé výroby nebo práva soukromá ve svoje monopolické držení, protože buď v tom nalézá prospěch fiskální (základ starých regálů), nebo že jeho držení neb jeho těžení poskytuje obecenstvu větších prospěchů, než svobodná soutěž (moderní základ regálů).«

3. Jakkoliv i poplatky i příjmy regálové jeví se odplatami za speciální výkony státu, jest přece

veliký rozdíl v tom, že tyto zúplna uhrazují směnnou hodnotu skýtaných výkonů, poplatky však nedovedou představovati hodnotu podaných výkonů. Hodnota obsažená ve vyučování veřejném, v bezpečnosti osob a statků zavírá v sobě dojísta jakýsi »element obecného blaha« (всёобщее государственное благо), cosi v penězích neocenitelného, co vymyká se prostému srovnání dvou směnných hodnot; proto repartuje se náklad institucí takových z části na poplatky, z části ale i na daně a proto tarifování poplatkův jest a musí býti v podstatě jiné než určování sazeb příjmů regálových; tam nelze a nesmí se uhraditi všecek náklad poplatkem, tu však lze a má se uhraditi všecek náklad příjmy regálovými, ano lze vystoupiti i nad náklad.

4. Z toho co uvedeno, konečně plyne, že u poplatkův jest zřetel finanční a peněžitý na posledním místě, kdežto u regálů převládá.

Ten jest základ a hlavní rysy mínění *Bezobrazova*; zřejmo, že v podstatě stojí na témže stanovišti, které hájeno v předchozím paragrafu.

Že *Bezobrazov* v podrobnostech není zcela důsledným, nemění nic na zásadném pojímání jeho, jež po soudu našem znamená nemalý pokrok vědecký hledíc k *Wagnerovi*, ke *Steinovi* a hlavně ke spisovatelům francouzským a italským. *Bezobrazov* chybuje, když praví, že mu běží toliko o třídění příjmů řádných, t. j. více nebo méně trvalých (которые имеют какое нибудь постоянство, plus ou moins constantes), ihned však zahrnuje do klasifikace své příjmy ze zcizení domania, kontribuce válečné a statky nápadné; tolikéž odchyľuje se od

konsekvence, když příjmy z domania kommunikačního řadí mezi poplatky a nejvíce povážlivo jest, že nevystihuje pravé finanční povahy těch příjmů, které, jakkoli se hali v roucho domaniové, nejsou než daněmi vybíranými ve formě příjmů domaniových (4. skupina po rozřadu důchodů domaniových v §. 6.). To pak svádí jej k tomu, že dosavadní nejasnosti hranic mezi příjmy poplatkovými a domaniovými činí koncesse až příliš veliké, ba nesprávné říká: »Příjmy regálové přese všechna privilegia zákonem daná blíží se více hospodářským poměrům svobodných výrob; třeba jimi především uhraditi vlastní náklady, a už proto soustava všech příjmů regálových založena jest na hospodářské kalkulaci společné všem podnikům výrobním. Než přese všecko nepopíráme tím axiom finanční, že příjmy regálové chovají v sobě více nebo méně značný element daňový (значительный элемент налога, un élément plus ou moins considérable d'impôt), jenž řadí je po poplatcích jakožto přechodnou formou mezi daněmi a příjmy výrobními« (str. 47.).

Z ruských financistů drží se klassifikace této *L. V. Chodský*⁴⁸⁾, jenž podává rozřad v podstatě týž jako *Bezobrazov*; on stanoví (str. 354.) tyto tři hlavní skupiny příjmů finančních:

1. výrobní (průmyslové) neboli soukromoprávní důchody (промышленные или частно-правовые доходы);

⁴⁸⁾ (Политическая экономия, Petrohrad 1887, 2. vydání, viz o něm »Atheneum« 1888, čís. IV.)

2. nevýrobní neboli veřejnoprávní důchody (перемысловые или общественно-правовые доходы);

3. státní úvěr (государственный кредитъ).

Důchody výrobní pak rozřídí takto:

a) důchody z obyčejné výrobní činnosti státu, a to jsou ty, které shora nazvali jsme soukromohospodářskými (z rolnického, lesního, dolového domania, z fabrik, železnic);

b) důchody z regálův a monopolů. Regálem nazývá *Chodský* podnik, který by také soukromníky mohl býti veden, kterého však stát se ujímá netoliko pro finanční výtěžky, nýbrž spíše pro větší obecný prospěch ze státního výkonu plynoucí; k regálům počítá poštu, telegraf, mincovnu — ještě ne železné dráhy; že v regálech jest „element monopolický“, plyne z povahy věci. Monopolem v užším slova smyslu (to jest finančním) jsou *Chodskému* podniky, které stát jen z finančních zřetelů na sebe potahuje a tudíž i opravdové ceny monopolické stanoví; za příklad uvádí tabák ve Francii, hrací karty v Rusku. Velmi bystře ukázáno na str. 369., kterak rozdíl mezi důchodem soukromohospodářským a monopolovým na světlo vychází teprve v tom okamžiku, když statek státem vyrobený jde do prodeje; spravujeť se zajisté cena při monopolu nikoli pouze nákladem výrobním a obyčejným ziskem, nýbrž tím, »v jakém rozměru chce stát daní obložití uživatele« statku. »Takovým způsobem, jestliže finanční monopoly v užším smyslu jednou svojí stránkou přimykají se k pramenům výrobních důchodů veřejných, tož druhou přibližují se po určení svém nepřímým daním«

a »představují už přechod od výrobních důchodů k nevýrobním«.

Důchody nevýrobní rozděluje také *Chodský* na poplatky (пошлины) a daně (налоги) a spatřuje v poplatcích platy za rozličné služby nebo výkony administrativních neb soudních zařízení veřejných ve prospěch určitých osob (Пошлины представляют плату за различные услуги или действия государственных учреждений, административных и судебных, в пользу изветных лиц); na rozdíl od regálů vybírají se poplatky v takovém oboru státní činnosti, který nemůže býti zůstaven soukromým osobám. Jako *Bezobrazov* počítá i *Chodský* platy od užívání obyčejných cest (шоссейный сборъ) k poplatkům.

*J. J. Janžul*⁴⁹⁾ nedrží se klassifikace *Bezobrazova*; vedle důchodů soukromoprávných staví důchody obecnoprávné, k nimž počítá a) regály ve velmi širokém a neurčitém smyslu slova, b) poplatky a c) daně.

Na podstatně rozdílném hledišti stojí také *V. Lebeděv* ve své obsáhlé a důkladné knize o finanční vědě;⁵⁰⁾ on roztrřiduje důchod finanční 1. na hospodářský nebo, jak po *Umpfenbachovi* říká, mechanický a 2. na daně; avšak k první kategorii počítá nejen skutečné důchody soukromohospodářské a regálové, nýbrž i poplatky. To je klassifikace *Steinova*. V podrobnostech pak *Lebeděv* velmi správně a to zejména

⁴⁹⁾ Основныя начала финансовой науки, Москва 1890, 2 vydání. Viz o spise tom posudek v Athenaeu roč. IX. číslo I. ze dne 15. října 1891.

⁵⁰⁾ Финансовое право, nyní z části už ve 2. vydání, С. Петербургъ 1889, I. část, I. dílu, str. 197. a násl.

proti *Wagnerovi* odlišuje důchody poplatkové od regálových.

Také klassifikace *Biliňského*⁵¹⁾ jest toho dokladem, že obtíže rozpoznání a roztrídění důchodů veřejných soustřeďují se na poplatcích a jim povnější stránce se podobajících některých příjmech výrobních. *Biliňski* pomáhá si tím, že stanoví trojí hlavní kategorii důchodů veřejných (str. 35.):

- a) důchody ryze soukromé (czysto prywatne), to jsou výrobní důchody soukromohospodářské;
- b) poloveřejné (na poly publiczne);
- c) ryze veřejné (czysto publiczne), to jsou daně.

K poloveřejným počítá *Biliňski* hlavně důchody z tak řečených privilegií fiskálních jako z odúmrťí, pokut, konfiskovaných statků, pak důchody z regálů, to jest institucí, které vláda v obecný prospěch drží a vykonává, obávajíc se, že by ty závody v rukách soukromých svého účelu dobře nevyplnily; dělí regály na pochybné (str. 68.) jako loterie, železnice, cedulové banky a nepochybné jako pošta, telegraf. Konečně řadí mezi důchody poloveřejné poplatky, jež pojímá jako náhradu za úsluhy, jež vláda pomocí svých czysto publicznych orgánů nebo zařízení činí občanům (opłaty skarbowe).

Na kolik poznati lze z monografických úryvků, jsou *H. v. Scheel* a *K. Fr. Sthall* tolikéž velice blízcí zásadám klassifikačním, vyloženým a provedeným v předešlém paragrafu; oba do velikého

⁵¹⁾ System nauki skarbowej, Lvov 1878.

souborného díla *Schönbergova* »Handbuch der politischen Oekonomie« napsali stati, jež s jinými dohromady činí soustavu finanční vědy. *Scheel* podal kapitolu o výrobních důchodech státu (Erwerbseinkünfte des Staates), t. j. o důchodech, které v německé literatuře posud nejvíce nazývány jsou soukromohospodářskými; tomuto terminu se *Scheel* vyhýbá, ano opírá, nepokládáje ho za přesný a dostatečně široký. Výrobními důchody vyrozumívá příjmy, jichž státu se dostává z podniků (resp. ze založených závodů kapitálových) vedených pro zisk a nezaložených pro vybírání daní. Za výrobní důchody nelze tudíž pokládati všechny příjmy ze státních závodů, obzvláště ne z takových, které jsou jen zařízení daňová, uvedená ve formu státních podniků, kde tudíž daňové zřetele rozhodují o způsobu výroby a o stanovení cen výrobků. Avšak dále vylučuje *Scheel* — a v tom podstatně odchyluje se od zásad vytčených v §. 6. — příjmy z takových podniků, které vlastně nejdou za účelem výdělkovým, jsouce pouze Wohlfahrtseinrichtungen nebo Hilfsanstalten zur Durchführung allgemeiner Staatszwecke, jako jsou veřejné pojišťovny, mincovny, soubory majetkův určené a spravované ke zvláštním účelům. Důchody výrobní — praví pak *Scheel* — zakládají se vždy na závodech kapitálových a vyhledávají zvláštního technického aparátu správního, kdežto pro nabývání daní třeba toliko politického aparátu.

Schallovi dostalo se ve právě jmenovaném souborném díle kapitoly o poplatcích, jež definuje jako podatky vybírané při zvláštních úředních jed-

náních od osob přicházejících ve styk s veřejnou mocí. Charakteristickým znakem poplatků, jež nejsou ani příjmy výrobními ani daněmi, jest, že upínají se na úřední činnosti, kterými provádějí se podstatné úkoly státu (an wesentliche Thätigkeiten öffentlicher Organe zur Ausführung des Rechts- u. Machtzweckes — wesentlicher Staatszwecke) a že podatek vyměřen jest se zřetelem k těmto výkonům úřadů veřejných. Tím liší se poplatky od daní, představující jakási praecipua daňová, kdežto od příjmů výrobních, na příklad od platů z pošty, z telegrafu, železnic atp. rozeznávají se tím, »že odplata (státem za ně podaná) neslouží úkoji osobitých potřeb jednotlivců, nýbrž záleží v úředním jednání ku provedení podstatných úkolů státních.« *Schall* ovšem tak těsně vyměřil obor poplatkův, obmeziv se v definici na »Rechts- und Machtzweck« (zachovávání právního řádu a udržování veřejné moci), takže pro vyučování, pěstování uměn, zdravotnictví a j., resp. pro poplatky na ně se upínající, není místa ani mezi poplatky ani — jak z *Schallových* výkladů se zdá — mezi jinými kategoriemi důchodů ⁵²⁾.

⁵²⁾ P. Čuhel soudě na uv. m. o našich výkladech klassifikačních praví, že zdá se mu, že »působila na naše vědecké přesvědčení jednak snaha, přizpůsobiti se co možná spisovatelům ruským«, »jednak jakýsi osobní odpor proti vědě německé«. To jest insinuace libovolná a nesprávná; pro sebe vindikuje p. Čuhel »objektivné uvážení« a pomocí jeho dospívá peremtorního tvrzení, že »ze všech klassifikací, jež dosud byly provedeny, klassifikace financistů německých jsou nejdokonalejší« — avšak financisty německými jsou p. Čuhelovi jenom *Wagner* a *Sax*, kteří se ovšem málo shodují; *Stein*, *Umpfenbach*, *Roscher*, *Pfeiffer*, *Scheel*, *Schall* a j. non leguntur.

Na konec dvěma slovy budiž dotčeno prvního a základního rozdělení veřejných příjmů na řádné a mimořádné, jak je u některých, a to pokud rozhled náš sáhá, ponejvíce německých spisovatelů nalézáme. Ani *Rau* (*Grundsätze der Finanzwissenschaft*, 1832), ani *Umpfenbach*, *Stein*, *Roscher* a j. rozdělení toho neznají, z těch však, kdož je činí, každý v jiném smyslu je pojímá. *Wagner* nazývá (str. 295.) řádnými ty příjmy, které svou hospodářskou povahou jsou schopny pravidelného periodického opakování; *Geffcken* (*Schönbergův Handbuch* II., str. 12.) vylučuje mimořádné příjmy z finanční vědy a počítá k nim ty, jež mimo stát nabývány jsou (válečné kontribuce, kořist, cena za zcizené území státní — nikoli za zcizené domanium a j.); řádnými, jak vyrozuměti lze, nazývá toliko příjmy, jež ze státu samého plynou (*welche aus dem Staate selbst fließen*), a to prý: důchody výrobní, berně a příjmy úvěrové. *Pfeiffer* mluví o pravidelných a nepravidelných příjmech, počítaje k těmto nyní skoro výhradně příjmy úvěrové. Také *Bezobrazov* do jisté míry drží se tohoto rozlišení, nazýváje řádnými příjmy »vice nebo méně trvalé«; avšak zvláštní druh příjmů, totiž nahodilé (случайные доходы, *accidentelles*) řadí, jakkoli mimořádnými by býti měly, mezi řádné, protože prý v několikaletém období lze jich napočítati stejné průměrné číslo roční V paragrafu předešlém pronesen již úsudek o základním rozlišování tohoto způsobu.

§ 8. HISTORICKÝ VÝVOJ FINANČÍ.

Přehled. Všeobecný nástin, vývoje financí státních. Těsná souvislost řádů politických a národospodářských s řády finančními. Prvotné převládání důchodů domaniových. Město. Obrat v novém věku: ubývání a nedostatečnost důchodů domaniových a přibývání berní. Absolutismus a jeho konání. Ústavní zřízení. Literatura dějin finančních.

Nástin vývoje státních financí v zemích českých. Původní veliké domanium, zvané království. Roboty zemské. Regály. Přehled důchodů královských ve XIII. věku; kterak m. j. těženo z mincování; mýta; (etymologie slov berně, Steuer, akcís a pod.). Obrat na sklonku středního věku. Ferdinand I. Trvalé svolování berní; příklad z berní svolených r. 1534. a 1545. Rozdíl důchodů komorních a berních; účastenství sněmu ve věcech finančních. Doba pobělohorská; nenáhly úpadek moci sněmů a absolutismus v XVIII. věku; finanční dílo absolutismu; vzrůst daní přímých, mizení domania. Ústavní monarchie; vzrůst daní nepřímých.

Regály — co byly; pojem regálu jest státoprávní a historický a nemá již místa v moderní finanční vědě.

Odchylný vývoj městských financí doložen příkladem města Prahy.

Povolování berní: podobný původ a rozdílný vývoj jeho v Čechách a v Anglii; příčiny rozdílnosti té.

Pohled na historický vývoj financí v moderních státech ukazuje lépe, než cokoliv jiného těsnou souvislost a konsensus mezi politickým zřízením, národním hospodářstvím a financemi.

Čím hlouběji do středověku hledíme, tím volnější jest svazek státní a menší působnost jeho; spíše rozmanité obzvláštní svazky víží k sobě tu

menší, tam větší počet jednotlivců, lišice tak uzavřené skupiny, ve kterých mnohé funkce nynější správy státní vykonávány jsou (honitvy a obecná poruka, snad původně v Čechách župy; městské obce a v nich zase jednoty cechovní; svazek poddanský; vedle toho církev a j.) Stát, t. j. veškerá obec království představovaná králem, vystupuje toliko jako zachovatel, po případě rozmnožovatel své vlastní jsoucnosti (války obranné, respektive výbojné) a jako udržovatel pokoje v zemi a káratel křivdy páchané.

Na druhé pak straně jsou národohospodářské styky a úvazky mezi jednotlivci řídké a slabé, neboť dělba práce jest v samých počátcích a toliko ve městech intensivněji se vyvinuje a pokračuje; směň jest málo a užívání peněz nepatrné; orba a výroby prvotné jsou veskrz převládající hospodářskou činností, o niž opírá se domácí práce průmyslová (výroba statků pro vlastní potřebu: předení, tkání, šití a j.); dávatí stále a hojné platy peněžité jest veliké většině obyvatelstva přímo nemožností, protože do směnného obchodu peněžitého sotva kdy zasáhá a tudíž hotových peněz hrubě nenabývá.

Této chabé politické sloučenosti státní a spojitosti hospodářské přiměřeno i opatřování potřeb veřejných; ono děje se vedle sebe dvojím způsobem: jednak obyvatelé velikou část prací a výkonů pro potřeby veřejné sami in natura podstupují, aniž tedy užíváno orgánů k tomuto zvláště a trvale zjednaných a na obecný náklad vydržovaných (služby vojenské při hotovosti zemské naproti pozdějším vojskům žoldněrským; honitvy s obecnou porukou;

roboty zemské); po druhé pak k vydržování krále a dvoru jeho, jakož i skrovného počtu úředníků státních, jsou určeny statky zemské a důchody z obdělávání a držení jich plynoucí (výnosy úrod; úroky z měst, klášterů, emfyteutických polí; dědiny kladské, výsluhy úřední in partem salarii, léna úřední a j.); nevalný vedle toho mají význam poplatky náležející úředníkům a pokuty. Že daně jsou sotva známy, jest pochopitelné; přímá daň předpokládá pevnější svazek politický, jasné vědomí o pospolitosti politické a způsobilé orgány správní; nepřímá daň podmíněna krom toho jsoucností celého obchodu hospodářského, zobecněným užíváním peněz, obvyklostí a hojností směn, bez kterých přesunutí jest nemožno. Co pode jménem daní neboli berní státních se vyskytuje, jsou spíše pocty a holdy, neboli dary při slavnostních příležitostech králi činěné; ve větší míře jeví se živel daňový v některých výnosných, králi vyhrazených právech, jež nazývány regály (jura regalia) a jež vyskytajíce se už v počátcích středověku odvozují se od státního zřízení římského (regál celní a mýtní, mincovní, solní). Státoprávního a účetního rozdílu mezi soukromým neboli osobním hospodářstvím královým a mezi hospodářstvím státním není: všecko hospodářství veřejné má vzezření soukromého hospodářství králova. (Viz o tom *Stein*, Fin. Wiss. 5. vyd., 1885, I., str. 105.)

Finanční příjmy domaniové tudíž přirozeným způsobem převládají v míře ohromné, a označuje-li shora uvedený spisovatel domanium jako neorganický pramen financí, má to do té míry smysl, že

opravdu ona převaha důchodu domaniového jest finančním důsledkem a nepominutelným průvodčím (pedantem) nepokročilé pospolitosti vůbec a zejména malinké evoluce politické i národospodářské; spolu- bytí občanů státních jest po stránce politické a národohospodářské spíše mechanickým neboli fyzickým souseděním než těsnou organickou spojitostí a po stránce finanční nemůže býti jinak. Nepominutelný všeobecný konsensus společenský nedá vzniknouti jiným řádům finančním, než těm, které odpovídají danému právě zřízení politickému a politickoekonomickému a společnost politicky a hospodářsky co nejvolněji vázaná nikdy nezplodí finančněpolitických jevů, které tuhé úvazky právě řečeného způsobu předpokládají a požadují.

Naproti tomu jest pochopitelné, ano nepominutelné, že již v téže době městské obce, politicky a národohospodářsky vyspělejší a pevněji sražené, mají také po finanční stránce vzezření docela rozdílné; domania buď je málo buď jest nedostatečným, avšak vedle příjmů domaniových mají poplatky a daně přímé i nepřímé čelné místo mezi příjmy veřejnými.

Počátkem nového věku nabývají státní finance tvářnosti jiné; rozsáhlé statky a důchody domaniové, kterými král bez omezení vládne (komorní důchody), byly se způsobem nejrozmanitějším ztenčily a vůbec staly se nedostatečnými. Potřeby státní naproti tomu bez ustání vzrůstají a to hlavně pro válčení a změny ve způsobu válčení. Králům nezbyvá než pokoušeti se o rozšíření komorního důchodu, a to hlavně skrze regalisaci rozmanitých výnosných

činností mezi nimi i takových, které nebyly než vybíráním daní po způsobu starých regálů celního a solního (viz níže) a kromě toho ucházeti se u sněmův o pomoc (aide, Steuer), kterou stavové, vidouce nezbytí, častěji a hojněji povolují; tak daně vstupují také ve veliké obci státní ponenáhla do popředí, stavíce se vedle důchodu domaniového, a tentokráte nejdříve daně přímé, na počátku v nejhrubší formě daní kapitálových nebo, jak se obecně říká, majetkových, až konečně sesílená moc královská toho dovede, že důchod daňový, pravidelně žádaný a pravidelně povolovaný, převyší důchod domaniový, jenž ostatně zastavováním a scizováním víc a více se umenšuje. Absolutismus dílo to dovršil, jsa přechodem k modernímu finančnímu hospodářství konstitučnímu, v němž hlavní část veškeré úhrady potřeb veřejných podávána jest daněmi. Avšak absolutismus i toho obdržel, že odklízoval a odklidil nebo moci královské důrazně podrobil porůzné zvláštní svazky obecní a tak klestil dráhu jednotnému a intensivnějšímu vědomí politickému; ponenáhlu vytvořeným ústrojím úřednickým (bureaukracií) zjednal si rovněž tak nezbytného, jak oddaného pomocníka a proveditele nabyté moci své. Velikou zásluhou absolutného království jest, že do míry více nebo méně značné — ovšem zase ne bez vlastního prospěchu finančního — odčiňovalo křivdy a nespravedlivosti, které vrchprávi jednotlivých stavů neb oligarchů bylo páchalo právě při rozepisování daní, a že podrobilo vrstvy privilegované nerozdílným břemenům finančním. Silné království jest namnoze posud živlem, jenž

zamezuje sobecké skrze finance využívání politické moci stran a tříd v parlamentě vládnoucích⁵³⁾. Plutokratické ústavy a z nich vyšlé parlamenty způsobovaly a rozhojnily vývoj daní nepřímých, dopadajících nejvíce a nejtíže na chudší vrstvy společnosti; moderní technika výrobní a ovšem i zdokonalená administrační technika daňová tomuto výšinu daní nepřímých cesty urovnávaly.⁵⁴⁾

* * *

⁵³⁾ To *Loria* ve spise několikráte uvedeném docela přehlédli; viz o tom shora konec § 1. a pozn. 6.

⁵⁴⁾ Z nepřilíš četné literatury o dějinách financí v jednotlivých zemích uvádíme tyto spisy:

Clamageran, Histoire de l'impôt en France, 1867—76.

Taine, Les origines de la France contemporaine. L'ancien régime, 1885.

Dowell, History of taxation and taxes in England, 1844.

Sinclair, History of the public revenue of the British empire, 1803.

Vocke, Geschichte der Steuern des britischen Reiches, 1867.

Hock, Finanzen und Finanzgeschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika, 1867.

Hüllmann, Deutsche Finanzgeschichte des Mittelalters, 1806.

Schmoller, Epochen der preussischen Finanzpolitik, 1877.

Ю. Гагемейстеръ, Разысканіе о финансахъ древней Россіи, 1833.

Л. Толстой, Исторія финансовыхъ учрежденій въ Россіи atd., 1848.

В. А. Лебедевъ, Финансовое Право, 1882—85.

И. С. Вліохъ, Финансы Россіи XIX. столбтія 1882; viz úvod: Историческій очеркъ str. 1—62.

O italských financích mnohá data podává:

Ricca-Salerno, Storia delle dottrine finanziarie in Italia, 1880, a pak

Alessio, Saggio del sistema tributario in Italia, 1887.

Docela všeobecný a toliko nejširší hlediště podávající nástin vývoje financí, který právě byl načrtnut, opodstatníme a doložíme nyní konkrétným, poněkud zevrubněji provedeným obrazem historie financí v zemích českých; že i tu pokud možná detailu se vyhýbáme a toliko vývoj a sled větších epoch rychle narýsuje, vyplývá z účelu této stati, která po výkladech o sociologickém postavení finančních jevů (§. 3.) a o druzích a rozdílech finančních příjmů (§. 6.) nechce než přispěti ku všeobecnému o věcech těch historickému orientování.

Hlavním a nejvýdatnějším pramenem důchodu královského v Čechách a na Moravě byl původně ohromný majetek pozemkový, zvaný vůbec královstvím.⁵⁵⁾ „Za království — píše *Palacký* (Dějiny národa českého, I. 2., str. 259.) — zajisté počítány netoliko vlastní statky královské (*villicationes*), ale i všechny hrady, města i městečka, ve kterých sídleli úředové župní neboli krajští, a s nimi všecka pole, pozemnosti větší nebo menší čili tak řečené dědiny kladské, kteréž vykázány byly úředníkům a služebníkům krajským na místě platu k výživě jejich; dále vše, co ve starší době sloužilo bylo za „obec“

Wagner, Finanzwissenschaft, díl III., 1886. a 1887., podává dosti podrobné přehledy finančních dějin Německa, Francie a Anglie; tolikéž i udává hojnost monografií o historii finanční.

Roscher, Finanzwissenschaft, 1886, obsahuje mnoho historických podrobností.

⁵⁵⁾ Královstvím ostatně — jak dokládá *Palacký* na témže místě — nazývali staří Čechové vše, co náleželo králi, tedy statky, práva i důchody aneb regálie vůbec, na př. právo vybíratí clo a mýto, peníze soudní atd.

neboli „župu čili občiny a statky obecní vůbec, ježto později v Čechách jako v Němcích a v Anglii dostaly se v moc panovníkovu konečně tak řečené „výsluhy“ čili statky propůjčené od krále za věrné služby, kteréž teprve později přišly pod určitější právo manské.“ Jak ohromný byl rozsah tohoto majetku královského, vysvítá z toho, že „počet i obsah dědin čili majetnosti soukromé byl mnohem skrovnější nežli království a obce.“ S tímto pozemním majetkem královským byly tak řečené roboty zemské v nejužší souvislosti; o nich praví *Palacký* (na uved. místě str. 279.) takto: „Jménem robot zemských značily se práce veřejné s ústavou hradovou spojené, ku kterýmž zavázáni byli obyvatelé každé župy a zvláště lidé kmetci. Hlavní totižto hrad a město župní bývala původně ohrada veřejná pro všechny obyvatele v čas potřeby; všichni byli tedy povinni napomáhati k ustavení a udržení jejich. Musili tedy mýliti lesy (což nazýváno přeseka), stavěti a opravovati hrady, ohrazovati zdi a příkopy města královská, konati hlásky na hradbách dnem i nocí, dělati a opravovati cesty, mosty, hráze; dále povinni byli po tak řečených „kobylich polích“ chovati vedle svých vlastních koně královské pro potřebu zemskou, na lovu královském býti pomocni, krále i úředníky jeho, též lovčí královské s holotami (psáři) a se psy u sebe přijímati, jim nocleh a nářez dávatí, povozem a průvodem je zaopatřovati, honcům čili kurýrům královským sloužiti čerstvými koňmi, dovážeti do vojsk potravu a potřebu válečnou, ba i lidi vysílati k sekání dříví, k orání, ke kosení a ke žni

pro komoru královskou. Všecka ta břemena záležela původně na statech a pozemnostech a není se čemu diviti, že majitelé sváděli je na poživatele. K velikým robotám, jako na př. ke stavení hradů, zavázáni byli všichni sedláci vůbec; k menším, jaké byly oprávký mostův a hrází, jen některé vesnice a pozemnosti; neumíme však určití, které z robot již vytčených počítány byly mezi veliké a které mezi menší. Byloť také povoleno vyplatiti se z robot zemských; ale to stávalo se pramenem nových křivd a nátisků, poněvadž ti, kteří se nevyplatili, musili po tom odbývati také za vyplatitele.⁵⁶⁾ Z robot zemských vůbec prýštily se ty nejtěžší svízele a psoty na obecný lid ve starožitnosti slovanské; ne tak ze zvláštního původu jejich jako raději ze způsobu, kterýmž úředníci krajští nadužívali moci od krále při nich sobě svěřené; bylať to ta nejneutěšenější stránka starověkého života státního v Čechách a na Moravě.“

O souvislosti královského majetku pozemního s robotami zemskými pronáší se pak jmenovaný historik český (str. 280.), řka: „Nepochybné jest, že

⁵⁶⁾ Kterak stejné faktické poměry a stejné snahy a smýšlení lidí v různých dobách stejné výsledky přivozuje, toho doklad ve přirovnání výplat robotních ve starší době české, o nichž se tuto *Palacký* zmiňuje, s tím, co pak v Čechách v prvé polovici XVIII. věku nalézáme. I v této pozdější době přihazovalo se, že poddaní sedláci z vůle pánů vykupovávali se z robot a že páni, od vykoupených berouce peníze, na ostatních nevykoupených poddaných vydírali robotní práce, kterých jim ubylo výkupem; k tomuto nešvaru hledí zákaz robotního patentu *Karla VI.* ze dne 27. ledna 1738, obsažený ve článku 20.

i v Čechách lesy a řeky i s tím, co v nich žilo, též lada i pastviště byly původně všude „obcí“ neboli „župou“, t. j. majetností národu obecnou, ačkoli již v XI. století nacházíme důkazy, že dostavše se v moc panovníkovu, co starosty národního, pokládány za „království“ čili za jmění státní, vyjma toliko nehojné ty lesy, kteří předním šlechticům a zemanům zapsáni byli dědičně. Z povolení ku požívání onoho jmění vyprýstily se první a nejdůležitější regálie, jakož zejména myslivost, sekání lesů, rybářství a včelařství; právo k nim na všech bývalých obcích bylo právo královské a propůjčováno všude za jisté úroky, ospy, daně neb roboty; *možné jest a pravdě podobné, že vytčené od nás roboty zemské zakládaly se vůbec původně na poměrech takovýchto*“.

„Další regálie (čili práva královská, království) byly platy pomostné a cestné po vodě i po zemi; těžení hornické čili báňské a zvláště jílování aneb rýžování té doby v Čechách ještě velmi výnosné; ražení peněz náleželo také panovníkům výhradně a to již od věku Boleslava I. O poměru zvláštním všech statků zádušných v zemi, že naši pozdější králové nakládali s nimi téměř jako s komorními statky svými, nenacházíme v době slovanské leda nejisté stopy. Konečně nesmíme zamlčeti se ještě o jednom dávném i divném regále, — o židech totiž, ježto co kupci a průmyslníci připomínají se v Čechách od prvopočátku. Pokládání u nás někdy, jako i jinde, za jmění komory královské a nakládáno s nimi jako se včelami, kterýmž opatrný hospodář ujímá nadbytek medu, kdykoli příhodnou k tomu

spatřuje chvíli. Za to ale zase chráněno jich jako včel a nedáno jim ubližovati, aby mohli těžiti bez přítrže ku prospěchu hospodářovu“.

Hlavní druhy důchodu státního nebo královského — nebyloť žádného rozdílu — byly pak tyto :

1. Důchody z královských statků neboli panství (dominia nebo domania v užším smyslu ; v. pozn. 29.)

2. Úroky všech měst župních a lidí usedlých na statcích královských, původně zvané mírem (tributum pacis).

3. Úroky zvané venditiones a decimationes, placené nejspíš za požívání shora uvedených regálií.

4. Důchody báňské neboli horní.

5. Důchody mincovní; pokládánoť mincování, které v Čechách povždy bývalo výhradním právem královým (jus regale), zejména ve starších dobách nikoli za úkon správní, samý náklad způsobující, nýbrž za výnosný pramen financí; národohospodářská povaha a funkce peněz byla nadobro přezírána. I bylo těženo z mincovny, ať už ji král ve vlastní režii spravoval svými úředníky, neb ať ji za platy nájemné ponechával soukromým podnikatelům, způsobem dvojím; prvý, nejbrutálnější a nejvíce pohoršlivý, záležel v tom, že kolikeré mincovny, jež byly po Čechách (ve XIII. věku v Praze, Mostu, Chebu, Kadani, Klatovech a Písku), razily velmi často — třeba každý rok, ano i dvakráte a třikráte do roka — nové mince (typy) a stará mince pokaždé vyhlašována za nebernou a zapovídána v obchodě naprosto, jsouc toliko se srážkou více nebo méně značnou u královských mincoven za novou zamě-

ňována. Odtud pochází ona veliká hojnost a rozmanitost rázu na mincích, která daleko předstihuje doby naše. Druhý způsob exploatace mincovny, méně násilný, avšak národohospodářsky neméně povážlivý, záležel ve zlehčování mince, to jest ve zhoršování zrna v mincích, kterým i jméno i nominální hodnota a měnná platnost původní pravé mince ponechána. Král *Václav II.* r. 1300. učinil konec nešvarům na prvním místě uvedeném; povolav mincéře florentinské, zavedl novou měnu, pražskou měnu grošovou; základní vahou mincovní byla hřivna ryzího stříbra, ze které raženo asi 60 (kopa) grošů, a v nichž bylo zrno 915 : 1000. Zlehčování mince však tím přítrž nebyla učiněna.⁵⁷⁾ Obchod

⁵⁷⁾ Viz o tom nářek, i po stránce národohospodářské velice správný, u *Štítého* (O obecných věcech křesťanských, vyd. *Erbenovo*, 1852., str. 160., o peněžním obrazu).

Laskavostí numismatika pražského pana *Edo. Fišly* dostalo se nám úředními zkouškami vyšetřených dat o zrnu pražských grošů, ze kterých zlehčování měny velmi jasně poznati lze. Byloté zrno při těchto kopových groších českých:

za <i>Václava II.</i>	915 : 1000
za <i>Jana</i> (v průměru)	909 : 1000
za <i>Karla IV.</i>	850 : 1000
za <i>Václava IV.</i>	600 : 1000
za <i>Vladislava II.</i>	427 : 1000
za <i>Ferdinanda I.</i>	420 : 1000

Způsobem tím jest pochopitelno, kterak z téže hřivny stříbra, ze které roku 1300. raženo asi 60 (kopa) grošů pražských, v XVI. věku 120 neboli dvě kopy se razily. Že se ostatné šlo dále a že zkoušeno i tři kopy ze hřivny raziti, toho dokladem list královský z r. 1510. k vyšším mincovním úředníkům kutnohorským, aby nebránili erekařům (mincářům) v tom počínání, králem schváleném. List zní takto:

reagoval proti takovým zništným nepravostem zvyšováním cen statkových a i tím, že, jakkoli se to zakazovalo, užíval při větších obratech neražených kovů drahých, však ani tu neunikl finančním nástrahám, protože i vážení zlata a stříbra bylo regálem a bezplatně nikomu se nekonalo.

6. Platy židů.

7. Odumřelé statky, původně zejména odumřelé výsluhy.

»Wladislaw Z bozie milosti Uhersky Czesky kral Marghrabie Morawsky a. Urozenij a Slowutni Wiernij nassi milij! Wznesseno gest na nas gmenem Jandy a Hamokerze, Erzkafferzuow na Horach Kutnach, kterak bychom gijm przed czasem minulym tu milost uczyniti a toho dopustiti raczili, aby do 10 hrzywen strziebra po trzech kopach gs. Czeskych zdielati mohly, zeby sse gijm giż wtom niegiaka przekazka dala; protoz wam porauezieme, abyste wy wten list, kteryz od nas nato magij, s pilnosti nahledli a genu wyrozumieglez tak se przy te milosti nassij zachowali, bezewssech przekazek aby toho, czoż gijm prwe namij dano gest, wziti mohlij. Widaucz wtom wuoli nassi, tak se zachowate, Jakoż Wam pajssem. Dath. in Wissegrado atd.«

Hledě k takovýmto praktikám mincovním, není se diviti, že králi na tom záleželo, aby úřední tajemství mincovny, jak bychom dnes se vyjádřili, přísně bylo zachováno; toho dokladem list téhož krále Vladislava II. z r. 1514. opět k úředníkům v minci, jenž praví: »Známe my to a dokonale víme, že jest toho zvláštní naše potřeba, aby při minci naší tajnost tak byla zachována, jakož na to přísluší. Kudy pak to se na tento čas děje, že se mnohé věci vynášejí, což by nemělo jiným vědomo býti?« atd. — načez pod trestem ukládá se zachovávání tajnosti. Obě původní listiny jsou v soukromé sbírce p. *Fialy*. — O mincovnictví českém viz kromě *Palackého Tomkův* Dějepis města Prahy, díl I., 1855., str. 327., jenž podává již zprávy zevrubnější.

8. Peníze soudní, t. j. poplatky a pokuty, jichž ovšem největší část zůstala v rukách úředníků; k nim náležely také „pokuty ony, které za příčinou obecné poruky platiti se musily a jež podle způsobu provinění nazýváno jen zkrátka svodem, hlavou, nárokem, hrdostí atd. Ba i ten neřád nebyl, tuším, neslýchaný, že když honitva i odevzdala zločince ku popravě, ale chudého, na kterémž pokuty postihati lze nebylo, musila potom odbývati zaň sama.“ (*Palacký*, na uv. m. str. 284.)

9. Tržné peníze (denarii de foro) placené od všech věcí na trh ku prodeji přinášených, tudíž toliko ve městech.

10. Cla i mýta: „ku placení jejich zavázáni byli všickni stavové bez výminky, šlechtici i nešlechtici, duchovní i světští, domácí i cizí, avšak, rozumí se, že jen ze zboží a nikoli z osob. Hlavní úřad celní s určitou tarifou pro všechna tehdáž dovážená zboží nacházel se již za Bořivoje II. ve dvoře týnském v Praze; jen tam dovoleno bylo hostům (hospites, Gäste), t. j. kupcům z ciziny, nejvíce Řekům, Italiánům a Němcům, vykládati a prodávati zboží své. Mimo to byli úřadové pohraniční k vybírání cla na každé hlavní silnici; a o clu labském v Děčíně také již ve XII. století zmínka se činí. Mýta pak uvnitř země, zdá se, že vybírána také hojněji, nežli obchodu prospěšno býti mohlo.“⁵⁸⁾

⁵⁸⁾ Tato domněnka *Palackého* jest po soudu našem v míře až přílišně odůvodněna stavem věcí, který v Čechách i na Moravě na sklonku XVII. věku nacházíme a který dojista má příčinnou souvislost se staršími dobami; objevuje se v dobách pobélohorských veliké množství mýt, ani ne

11. Konečně pak všeobecná berně⁵⁹⁾ (berna, collecta generalis), nazývaná též pomoci, poklonou, poctou a sněmem výjimečně svolovaná po žádosti králově, zejména za příčinou slavnostních obřadů tak královských, jako spíše soukromých, vybraných od pánův a měst, často docela libovolně a po značných obnosech, a to nikoli jako náhrada za vydržování cest, mostů a pod., nýbrž jako — řekli bychom — finanční clo. Tím arci všecek obchod po zemi velice byl sužován. Avšak již v té době, zejména pak na počátku XVIII. věku, usilují vlády vídeňské, jsouce projaty ekonomickopolitickými zásadami merkantilismu, všemožně o »zvelebení commercii« a mezi prvními činy jejich jest umenšování a rušení oněch přehojujých mýt soukromých; viz patenty pro Čechy, vydané r. 1735., pro Moravu r. 1747., pro Rakousy již r. 1724. a j.

⁵⁹⁾ Etymologie starých českých slov *berně*, *sбірka*, *daň*, *podatek* jest zřejma. Německé slovo *Steuer* strbňom. *stiura* znamenalo i kormidlo i podporu nebo pomoc; i v češtině slova *pomoc* užíváno ve smyslu berně tak, jako ve franciině slova *aide*; viz o tom *Parieu*, *Traité des impôts*, I., str. 5. a 6. Francouzské *impôt*, tak jako italské *imposta*, pochází od *imponere*, naložiti, uložiti, jako ruské slovo *налогъ* (daň). Románská slova *accisa* (incisio, cisa) a *tallia* (franc. *taille*, angl. *tallage*, lat. *tallagium*) pocházejí od způsobu, kterým podatky těmito slovy označené byly při placení zaznamenávány a účtovány, totiž pomocí zářezů neboli vrubů do dřeva učiněných; viz o tom *Wagner*, *Fin. Wissen.* III., str. 71. Že tak i v Čechách si počínáno bylo, toho dokladem níže uvedené sněmovní snesení z r. 1534., ve kterém v příčině účtování daně a kontroly pokladní na venkově takto jest ustanoveno: »A rychtář, kdeby písaře měli, aby registra a, kde písaře není, aby vruby měl a k tomu konšelé druhý. A na ty vruby kopy, zač jest v té vsi prodáno bylo a na kolik kop, to svrúběno aby bylo. A kdyby páni k úředniku aneb sám sobě rychtáře té vsi nebo městečka povolal a pokladnici otevřel . . ., summu do pokladnice složenú, aby s registry a s vruby srovnal a přijal . . .«

při dvoře královském (křest, svatba, korunovace); byla to daň z pozemkového majetku (z dědin) a platívala se podle lánů nebo popluzí šlechtických i nešlechtických, světských i zádušních.

Ten jest stav finančnictví českého ve XIII. stol. „Ze všeho viděti,“ soudí *Palacký*, — „že panovníci čeští v nejstarší době měli peněžné podstaty dosti, aby mohli se obložití nejen mocí, ale i slávou nad knížata okolní.“ Nám pak zřejmo jest, že důchody povahy soukromohospodářské a vůbec výrobní (ze statků, z úroků, z odúmrtí, ze židů, pokládáných za majetek králů [pacholky komorní], z hor a mince) daleko převládaly nad důchody poplatkové a daňové (peníze soudní a tržné, cla a berně); pronajímání peněz tržních, jakož i cel, ano i mince, a ponechávání poplatků v rukou úředníků, pak řídkost berní jsou toho svědectvím, jak málo důchody povahy berní svědčily tehdejšímu politickému zřízení veškeré obce zemské. Přímá daň (berně) byla výjimečná, a řídká; nepřímé pak daně (peníze tržné a valnou většinu cel) obmezoval stav národního hospodářství i politické správy zemské na města, mající pokročilejší obchod hospodářský a tužší organisaci politickou.

Po dvě století ostala skladba finančního důchodu říše české v podstatě takovou, jakou právě byla doličena: důchod domaniový napořád silně převládal, byť i občas valněji plynul důchod daňový, jako za *Karla IV.*⁶⁰⁾ nebo zase většího

⁶⁰⁾ *Štátný* (o obecných věcech křesťanských) praví na straně 156: „Berně pak slove zde v Čechách obecná pomoc

významu nabyt příjem, pocházející od zeizení domania aneb také od úvěru braného pomocí zastavování statků korunních, jako za krále *Jana Lucemburského*.

Rozhodnější, byl i ne náhlá proměna započíná se, jak se zdá, od válek husitských a zejména na sklonku věku XV.; domanium královské jest značně ztenčeno, kdežto náklady veřejné rostou, a to nejen pro ustavičné války o sobě, nýbrž pro rozmáhající se změnu řádů válečných (střelný prach, pušky, děla, žoldnéřská vojska), způsobující větší finanční náklady válečné. I nezbyvalo králům, než domáhati se hojnějšího a častějšího toku pramenů daňových a důslednosti toho nezbytí vidíme zajisté před sebou v plné míře za panování energického krále *Ferdinanda I.*, který netoliko těžil finančně z pokoření odbojných stavů, zabrav mnohé statky zemské a

---

královi. Té sú byli najprv páni dobrým úmyslem pro obecné dobré povolili a v pravdě v tak pilnú potrebu králova k zemskému dobrému správně jie mají povoliti. Ale, jakýž já vizi nepořad v ní, nemohu říci, by bez hříechu byla velikého tak královi jako i pánóm, i také bérceim i vládykám. *Strach mně za krále, že přieliš často ji běže, a snad více, chtě skúpiti země okolnie svým dětem, než pro obecné dobré; a snadno-li jest jedné zemi skúpiti tolik jiných zemí? Pění pak hřešie v berni, pochlebujíc a nechťie rozhněvati krále pravdi; ale, jakož jsem řekl, pochlebujíc králi nestojie protiv slému obecnému . . .* A v tom nejsú bez viny i vládyky, když, málem odbudúe berně, mnoho vezmú na svých lidech královým jménem. — Pak vypravuje *Štítový* o bércech, kteří sobě dvoji knihy dělají: jedny na vyšší summy, které ukazují poplatníkám, podle nich vybírajíce; druhé na menší, podle kterých králi počet dávají; lidé pak za to zlosynstvo králi klnou.

uvaliv na města královská trvalou a na svolení sněmovním nezávislou daň z piva, tak zv. dědičné posudné, nýbrž i na sněmích opět a opět dobýval svolení nejrozmanitějších a na pohled někdy těžkých, ano krutých daní, přímých i nepřímých. Tak obzvláště zajímavo jest snesení sněmu z roku 1534.,⁶¹⁾ kterým svolena daň veskrz podobná dani dlouho před tím ve Španělich zavedené a pověstné pod jménem *alcavala*, kteráž uváděna mezi hlavními příčinami hospodářského úpadku Španěl⁶²⁾ Tato česká *alcavala*, kteráž ostatně vedle jiných věcí toho jest dokladem, že za *habsburského rodu* mnohá zařízení veřejná a zejména finanční ze Španěl, tak jako za *Lucemburků* z Porýní a z Francie, k nám docházela⁶³⁾, měla býti placena z každického prodeje movitých statků v zemi; tak ustanoveno: „z každého strychu pšenice dej ten, kdo prodá, půl groše českého, z každého strychu žita dva peníze české, z každého strychu ječmene dva peníze atd. — a potom: „ze všeho a všelijakého kupectví — kdožkoli co v zemi prodá — z jedné kopy grošův jeden groš český. Kupci, kteříž handlují a z jiných zemí sem kupectví do země dodávají buď kupectví vážného neb mírného, loketného, ten každý dej, zač

⁶¹⁾ *Sněmy české*, vydané zem. archivem I., č. 241., str. 376. nn.

⁶²⁾ Viz Ad. *Smith*, *Wealth of nations* III., str. 382., vydání londýnské 1802.

⁶³⁾ Viz *Adler*, *Die Organisation der Centralverwaltung unter Kaiser Maximilian I.*, (1886.); *Bruder*, *Studien über die Finanzpolitik Herzog Rudolf IV. von Oesterreich 1358 bis 1365*, (1886).

v zemi prodá, z jedné kopy grošův jeden český". Daň ta, jsouc na tři léta povolena, už ani prvého roku nic nevynesla⁶⁴⁾, jakkoli byl král za svolení její stavům značné ústupky učinil, protože nejen byla velice tíživá a nesmyslná,⁶⁵⁾ nýbrž hlavně proto, že nebylo žádných orgánů výběrčích a kontrolních, leda poplatníků samých; bylotě ustanoveno, že „takto se má vybírat a opatrovat: na to mají vybrání býti dva konšelé, kdež trhové aneb jarmarkové bývají, majíc písaře budou povinni v témž městě nebo

⁶⁴⁾ Viz Sněmy I, vznesení královské r. 1537., č. 248., str. 406.

⁶⁵⁾ Současný, velice zajímavý a trefný úsudek o této české alcavale nalézá se tolikéž ve Sněmech (I., str. 396.) a to v německém listu ze dne 5. dubna 1534., jenž označen: č. 245. Bericht des Amtmannes zu Joachimsthal, Heinrich von Konritz atd.; praveno tam: Man hätte meines Vorsehens kuniglicher Majestät und dem Lande zu gut viel ein gleichmässiger Steuer können und mögen anlegen, denn dies geht allein über den armen gemeinen Mann, der do kaufen muss, der Vorkäufer weiss wohl seinen Vorteil, damit er ohne Schaden bleibt. Ich will auch gern sehen, wie man doch diese weitläufige Steuer zu der Gleichheit und Nutz will einbringen; es ist bei mir unmöglich, zudem dass man viel Dieb machen wird und den Leuten ihre Gewissen beschweren, aber hie ist kein Nachdenken, so ist das Land die Hälfte verdorben, Gott behute weiter und gebe sein Gnade. Die Stände sind sehr zutreuulich gewest und der gemeine Mann zu Prag war an dieser Anlag gross beschwert und wunderlich. Gott gebe einen guten Ausgang. Man wills dafür achten, dass dieser Bern die drei Jahre lang über ob 500 000 fl. tragen soll, Merhern, Schlesien und Lausnitz seind nicht hereingezogen, ein ides Land vor sich wird auch dran müssen.«

městečku výš dotčenou každou sobotu kupci a kramáři k týmž dvěma konšelům na to zřízeným sjíti se a najíti a oni konšelé k tomu volení každého téhož kupce neb kramáře na jeho víru i duši mají se dotázati, že jest za to toliko prodal ten týden, zač jest pověděl, a, což poví, to od něho mají přijíti a v to místo schovati, jakž jest o tom zřízeno. Pakliby jináč kdo se najíti dal a na něho se ukázalo, ten má o tu summu, zač prodal a z toho spravedlivě berně nedal, přijíti a čtvrtý díl tomu, kdožby oznámil a na něho dovedl, dán býti a třetí díl pánu gruntu a druhé dva díly králi J. M. zůstatí mají; než rozeznání a soud v takové věci tu, kde by se zběhlo a přitrefilo, na tom právě aby rozeznání bylo bez průtahu“. Poznáváme ze snesení toho, že už tehdy v Čechách i přísežné přiznání (fasse) i odměna udavatelská (snad také původu španělského) byly pomůckami správy finanční. Však i z této berně r. 1534. nade všechnu pochybnost vysvítá, kterak politického vrchprávi využíváno i skrze zákonodárství finanční; mělať zajisté tíha této daně dopadnouti na bedra stavu městského a lidu obecného, kdežto panující stavové vyšší, zejména panský, jí poměrně málo dotčeni byli a krom toho pomocí její zbavili se starších onerosnějších závazku berních; viz o tom souvěký úsudek v pozn. 65. Berně ta byla r. 1537. za jinou směněna, totiž sněm vzal na sebe jiné závazky (postavení vojska a 25.000 kop grošů českých), „však na takový způsob a s tou výminkou, aby Jeho Milost Královská z lásky a milosti své neráčil býti odporem, aby všechny berně předešle svolené,

kteréž jsou i deskami zapsané, z desk propuštěny byly.⁶⁶⁾

Roku 1545. svolena, abychom ještě příklad uvedli, daň se všeho majetku, a to 12 kop z 1000, která rozepisována a vybírána býti měla na základě vlastního přiznání a vlastního odhadu, jež každý poplatník o svém majetku nemovitém i movitém (nesrážaje dluhův, avšak nepočítaje klenotů, hotoových šatův a peněz neúročných) „spravedlivě, na své svědomí, pod pečetí“ skrze list přiznávací učiniti měl⁶⁷⁾ Že ovšem přiznání a odhady byly malé a čím dále nižší, nebude nikomu s podivením, hledíc k úplnému nedostatku kontroly a správních orgánů finančních, pro který nedostatek všecka správa daně zas jen poplatníkům odevzdána býti musila; i nelze zajisté z tohoto umenšování se odhadné ceny statků zavíratí — k čemuž někteří, příliš důvěřující, svéstí se dali — že té doby upadávala majetnost a blahobyt v zemi české a že daně toho byly příčinou.⁶⁸⁾

Sněmové ovšem úzkostlivě hájili práva svého k povolování berní a z pravidla jen po dlouhém sem tam vyjednávání a smlouvání povolovali to nebo spíše část toho, co král byl žádal; tolikéž dbali toho, aby svolené a vybrané berně bylo užito

⁶⁶⁾ Sněmy I., odpověď stavů ze dne 16. března 1537., č. 249., str. 407.

⁶⁷⁾ Viz Sněmy I., čís. 327., str. 615.

⁶⁸⁾ Kolikeré jiné daně v těch dobách (svolované popisuje *A. Gindely*, *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526—1618*, *Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften*, 18. Bd. (Wien 1869).

jen k účelu, pro který ji král byl postuloval a sněm svolil. A tu pak ostřeji a ostřeji vystupuje státoprávní rozdíl a následkem jeho i účetní a pokladničný rozdíl mezi dvěma velikými obory finančního důchodu královského; první a starší, jehož nabývání příslušelo králi ze svrchované moci královské a který vybírán a spravován byl královským úřadem, zvaným komorou⁶⁹⁾; druhý pak obor finančních důchodů, jenž z mála a z výjimečnosti se vyvinul, a to byly právě berně, jichž nabývání bylo vázáno svolením stavů a vybírání i správa dála se skrze zvolence stavů, berníky to zvláštní pro každý kraj a nejvyšší berníky pro ústřední správu a pro kontrolu výdaje peněz berních králi odevzdaných. Nerozdílná pomíšenost hospodářství veřejného a osobního hospodářství krále mizí a účastenství stavův a sněmův jejich v zákonodárství a správě finanční víc a více se objevuje.

Komorním důchodem nebo prostě komorou byly všechny důchody, jež králi z neobmezené moci jeho náležely: tedy důchody výrobní z rolnického domania a úroky z měst královských a z klášterů tak dobře jako poplatky, pokuty, odúmrtí, cla, dědičné posudné, platy židův a j.; poplatky mívaly ponejvíce jen nepřímý význam finanční, jsouce zůstaveny úředníkům⁷⁰⁾. Z toho zjevno, že rozdíl mezi důchodem komorním a berním není hospodářskofinanční, nýbrž ryze státoprávní a tím i pochopitelno jest,

⁶⁹⁾ Viz o ní pojednání *Jar. Čelakovského* »Úřad podkomorský v Čechách«, Čas. Mus. Kr. Česk. 1877. a 1878.

⁷⁰⁾ Viz *V. K. ze Všehrd*. Knihy devatery o právech atd., kniha VIII., hl. 32. a násl.

že důchod téže hospodářskofinanční povahy — máme na mysli daně — objevuje se zároveň na obojí straně, i mezi komorními příjmy i mezi berními; tak posudné přesahující míru dědičného posudného roku 1547. na města uvaleného (po groši ze sudu) bylo závislé na svolení sněmovním a povolováno často zejména v XVII. věku, kdežto až do té míry bylo neobmezeným důchodem komorním; podobně snad bylo s platy židů, které, jakkoli byly komorou, přec i skrze sněmy a to ještě v XVII. věku byly povolovány; kde při nich byla meze, nedovedeme pověděti⁷¹⁾. Že by ostatně ve věku XVI., ano i na počátku XVII., důchody komorní byly bývaly „nepřirovnatelně menšími“ než důchody berní, jak *Gindely* tvrdí, nezdá se nám pravděpodobno⁷²⁾; naopak soudíme, že v době té pořád ještě komorní příjmy, mezi nimiž *Gindely* neuvádí důchodů z mince, z odúmrť, ze židů, z pokut a příjmův úvěrových, převyšovaly důchody berní a to tím spíše, že mnohá berně na papíře sněmovního usnesení a zápisu v deskách daleko vydatnější vyhlíží, než pak po skutečných výnosech byla⁷³⁾.

⁷¹⁾ O věci té soudí *Palacký* a *Kalousek*, České státní právo, jinak než *Gindely*.

⁷²⁾ Viz o tom výpočty u Pavla *Stránského*, *Respublica Bohemiae*, vyd. Elzevírovo 1634, str. 498. nn.

⁷³⁾ Leč ani v tom nesnášíme se s *Gindelym*, že by bylo lze důchod berní, o němž praví, že byl »nepřirovnatelně« vyšší než komorní, nazvati v XVI. věku *mimořádným* a důchod komorní *řádným* důchodem královým; důchod berní bylo by lze označiti jako mimořádný snad v dobách, kdy byla vydána nížepoložená kapitulační li-

V době pobělohorské množí se a množí summy povolovaných berní a zase to jest rostoucí potřeba

stina krále *Jana Lucemburského*, avšak nelze tak činiti od časů *Ferdinanda I.*, kdy jak *Gindely* sám praví, berně tak velice pravidelně se objevují. Kategorie řádných a mimořádných příjmů jsou však ve finanční vědě a ještě více ve finanční praxi tak neurčitými a nestálými, že bychom bez pevné definice vlastní jich uživati nechtěli; státoprávní nějaký moment v moderní terminologii nezakládá rozdíl mezi řádnými a mimořádnými příjmy (viz §. 7. na konci).

Tolikéž i další modernisující rčení *Gindelyho*, že mluvě o »mimořádných berních« mluví o »mimořádném budgetu«, že z toho »mimořádného povolování berní« vyvinul se český a později rakouský budget«, tak že když o něm píše, píše »o vlastní finanční historii české« — i ta rčení odporují skutečností historie finanční. Chce-li se již mluviti o »budgetu státním«, a chce-li se kromě toho uživati slova budget ve smyslu pouhých příjmů veřejných (viz §. 5.), aby se na ten »budget« XVI. věku navazoval pozdější vývoj českého a rakouského budgetu a všecka finanční historie: pak zajisté třeba do budgetu takového vřaditi komorní důchody tak jako berní a k oběma stejně hleděti, neboť obojí byly finance a uhrazovaly potřebu veřejnou. Rozdíl mezi nimi byl toliko státoprávní a nikoli finančehospodářský a proto mají obě kategorie ve finanční historii, před jejíž tvář střídají a mění se státoprávní útvary, stejně veliký a stejně platný význam. To ukázalo se prakticky v době absolutismu, kde formální rozdíl mezi nimi právě proto, že byl jen státoprávní, počal mizeti a obě figurovaly nerozdílně v počtech zeměpánových; neméně ukázalo se to v době konstituční, kde mezi nimi z opačných příčin státoprávních opět není rozdílu, neboť, jakmile první opravdový budget v parlamentu se objevil, ihned v něm obě kategorie stejnou měrou se vyskytly, právě proto, že obě byly státoprávně nerozdílným finančním důchodem veřejným. Věcné finančehospodářské rozdílnosti obou těch druhů zůstaly stejnými ve vši proměně státoprávní.

válečná (vydržování vojáků a opevňování) a nikoli vnitřní správa státní posud opravdu na minimum se omezující, které to způsobují. Avšak málomoc a povolnost sněmů po dlouhou dobu ještě není taková, za jakou se zhusta pokládá; toho tištěná akta sněmů pobělohorských jsou dokladem.⁷⁴⁾ Ale ovšem mizí ona — řekli bychom začátečnická a dobrodušná pestrost, hojnost a střídavost, ano i dobrodružnost rozmanitých berní; kytice daňová mívá jen velmi málo květův, ale plných, bohatých a trvalých (daň pozemková rozepisovaná dle usedlostí, daň z nápojů a udržování vojska); to svědčí o pevnější ruce finanční správy, zkušenější a cíli i prostředků svých vědomé.

Panování *Marie Terezie*, *Josefa II.* a *Fran-tiška I.* zůstavilo nejhlubší stopy ve vývoji finančnictví, zejména pro pozdvižení daní přímých a pro rušení daňových privilegií vyšších stavů; tu ovšem již moc panovnická jeví se v absolutné skoro neobmezenosti, které využívá často ne v neprospěch obecného lidu.

Počínáť už na konci XVII. věku mohutníci království ujímati se tohoto krutě uhněteného lidu naproti privilegovaným stavům; stopy toho ve věcech finančních — na které vypravování naše tuto obmezeno jest — jeví se v opětovných zákazech,

⁷⁴⁾ Na nich se zakládá publikace *Tomkova*: Sněmy české dle obnoveného zřízení zemského (až do roku 1748.), 1870.; viz též *Kalouského* České státní právo, (1871.) a krom toho nyní pojednání *Boh. Riegra*, Dílo centralisace v 18. století, Osvěta 1888., obzvl. č. 3. doličující akci *Marie Terezie* právě od té doby, při které *Tomkovy* Sněmy přestávají.

aby vrchnosti, rozvrhující a vybírající berně, nebraly od sedláků více než co sněm na ně svolil, samy pak aby z vlastní kapsy platily berni, která po snesení sněmovním na ně připadá⁷⁵⁾). Úspěchy té blahovlnné intercesse byly pranepatrné, čehož příčina opět v úplném nedostatku výkonných a dozírajících orgánů správy královské. Důrazněji zasáhnouti bylo ve věcech berních ovšem i potud těžko, pokud setrváváno při prastarém, avšak neméně primitivním a hrubém rozepisování daně podle usedlostí, při čemž pojem usedlosti, jsoucí přece jednotkou daňovou, zůstával nanejvýš neurčitým a nestejným (pokusy o nápravu r. 1652. a 1683.). Náklady válek i tu vedly k obratu, k reformě daně pozemkové, která všechny ostatní daleko převyšovala a byla takořka daní par excellence. Katastrové dílo za *Marie Terezie* dokonané nevzdává se formálně staré jednotky, usedlosti, důkaz to i setrvačnosti starých řádův i obtížného postupu reformy, ale ve věci provádí převrat úplný a pokrok veliký. Opuštěnať ona nejsurovější způsobu daně pozemkové, jež jiného nic nebyla než nanejvýš nerovnou daní kapitálovou, a proniknuto ihned — nikoli bez přenáhlení — k dani z čistého výnosu pozemkového. To jest jeden pokrok. Druhý záleží v energičtějším chopení privilegovaných stavů, pro něž založena zvláštní daň, ovšem ještě nepoměrně menší než byla poddanská, a zvláštní katastr (*exaequatorium dominicale*). Pod-

⁷⁵⁾ Viz na př. robotní patenty *Leopolda I.* ze dne 28. června 1680., odst. 1., *Karla VI.* ze dne 22. února 1717, odst. 4., téhož ze dne 27. ledna 1738., odst. 28.

rozvržení (subrepartici) daní na poddané vyhra-
zují sobě stavové ještě na sněmu z r. 1752. (viz
tištěná akta sněmovní), bráníce se proti zasahování
krajských úřadů.

Josef II., jenž zrušil tělesnou porobu a při-
kázal zmírnění a úplné zrušení roboty, ujal se
i ve věcech daňových díla s důrazem silným.
Usedlost jakožto jednotku daňovou odhodil na
dobro, místo čistého výnosu vyšetřiti dal ve svém
katastru hrubý výnos pozemkův, na ten uvalil
daň, tím potlačil mnohé úžasné podludy a veliké
nerovnosti a konečně daň položil stejnou na vý-
nosy všech pozemků, vrchnostenských i poddan-
ských; subrepartici a vybírání daně odjal vrchno-
stem a svěřil je královským úřadům berničným,
jichž po Čechách ustanovil 184. — Leč po smrti
jeho zbylo málo z tohoto díla, protože stavové
dovedli sobě na nástupci jeho *Leopoldovi II.* vy-
moci, že ihned navráceno se k podstatě terezian-
ského řádu daňového.⁷⁶⁾

Zase války a veliké náklady jejich způsobily
velikou činnost v záležitostech berních za vlády
císaře *Františka I.*; nejen že daň pozemková znovu
byla upravena, nýbrž z absolutné moci panovní-
kovy zavedeny byly hlavní modernější daně přímé,
domovní a živnostenská, posud jen sporadicky se
objevivší nebo s daní pozemkovou slátané.

Domanium rolnické bylo časem a to jmenovitě
v našem věku, skoro veskrz zeizeno, čemuž libe-
rální názor o výrobni nezpůsobilosti a nepovola-

⁷⁶⁾ Viz pověstný patent ze dne 9. května 1790.

nosti státu zároveň s velikými tísněmi finančními klestil dráhu.

Konstituční době — nikoli demokratické — jež zároveň byla dobou velikých pokroků techniky výrobní, jakož i značného rozvětvení národohospodářských svazků, náleží nevídaný veliký výšin nepřímých daní, jež posud poměrně malou úlohu hrály (daně z cukru, piva, líhu, petroleje a j.; snadné vybírání jich při velevýrobě). Rozdíl mezi komaorními a berními důchody smeten byl ovšem skrze obrat státoprávní; důchody státní a soukromé důchody panovníkovy jsou přísně odlišeny; všechny důchody státní — ať dříve náležely ke komaorním anebo k berním — jsou nyní předmětem rozpočtu a tudíž podrobeny povolení a kontrole zastupitelských sborů.

Věci jsou nyní v opačném stavu, než ze kterého vývoj byl vyšel; důchody domaniové jsou nepatrný naproti důchodům berním; toliko v nejnovější době způsobuje rozháranost společnosti a měnící se názory o povolání a výrobní způsobilosti státu nové vzrůstání domania (v Rakousku domanium železničné a státní spořitelny, monopoly a projekty monopolové).

* * *

Na tomto místě lze konečně si povšimnouti příjmů z tak řečených regálů. Ve právech středověké Evropy vyznívalo se regálem *jus regale*, t. j. právo králi vyhrazené, a to byla výsostní práva vládní i výhradná oprávnění rázu hospodářského. Po XVI. věku — kde *jura regalia* přecházela v Ně-

mecku na osamostatnělé zeměpány — rozlišována regalia majora, a to byla podstatná práva vládní (regál soudnický, regál policejní atd.), a regalia minora, to jest výnosná práva povahy hospodářskofinanční, jako regál celní, mincovní, poštovní a j. a tolikéž k nim počítána vrehnostenská práva náležející králi jako vrehnosti na statecích koruních. Příjmy z regálu byly „komorou“, regály tudíž byly výnosné oprávněnosti zeměpánovy nezávislé na svolení stavů; jest tedy pochopitelno, že království, aby vybavilo se z odvislosti stavů, usilovalo o rozmnožení počtu regálních práv. Král oprávněnosti regálové buď sám vykonával nebo je za úplatu na jiné převáděl; avšak výnos — finanční moment — stál vždycky v první řadě.⁷⁷⁾

Regál jest tudíž historickou kategorií právní a nikoliv ekonomicko-finanční; do moderní vědy finanční pojem regálu vůbec nenáleží — leda do výkladů historických. Příslušit v pojmu regálu momentu veřejnoprávnímu místo rozhodující: naprostá příslušnost funkcí a příjmů regálových do volné dispozice královny jest znakem, jenž — už podle slova (*ius regale*) — liší regály od jiných příjmů finančních; a právě tento rozhodující rozdíl právní pozbyl v naší době všeho významu. Po věcné ekonomickofinanční stránce své náležely by zajisté bývalé příjmy regálové z části mezi ty, které nyní zoveme domaniovými, z části mezi příjmy

⁷⁷⁾ Viz něm. literaturu kameralistickou v XVIII. věku; kameralistikou slove náuka o komorálním hospodářství zeměpanském; kamerální znamenávalo dříve asi to, co nyní finanční,

berní; shrnovati nyní ještě takové disparátné pojmy finančnovědecké v jednu kategorii, jest nejen zbytečno, nýbrž přímo chybou, protože moment, jenž by jedině toto shrnování ospravedlňoval, to jest zvláštní státoprávní ráz těch příjmů, pozbyl platnosti a významu. A na konec i to padá na váhu, že při závodech někdy regalových rozhodoval finanční zřetel, kdežto nyní při mnohých ze závodů těch moment správní stojí rozhodně v popředí; (dřív regalisování — teď postátnění).

* * *

Budiž dovoleno ještě jednu črtu z úvodního nástinu podrobněji provést: připojiti několik slov o financích městských, a to zvláště pražských, o kterých dějepisec města Prahy *W. W. Tomek* zevrubně podává vypsání⁷⁸⁾. V Praze již ve XIII. věku, kdy ještě obecné daně zemské obmezovaly se na pocty korunovační a svatební, bývalo rozepisování obecních berní neboli sbírek (*collecta*, *contributio civitatis*) obvyklým způsobem uhrazování potřeb obecních, a to tím více, že obec nebo lépe obce Pražské až do XV. věku neměly žádného majetku nemovitého ležícího mimo objem zdi městských, a také majetek na domech a tudíž i důchod nájemný byl velice skrovný. Některých příjmů dostávalo se obci z cel neboli mýt most-

---

⁷⁸⁾ Dějepis města Prahy I, 1855., str. 283. a násled., jehož sobě *Gindely*, mluvě o daních městských, nepovšimnul: viz v uv. spise z r. 1869 str. 115., — pak II, 1871, str. 348. a násled.; viz též *Jar. Čelakovského*, *Privilegia měst Pražských*, 1886; Úvod str. XIII. a násled,

ných a dlužebních, pak z váhy městské (na Starém Městě toliko z malé váhy, protože veliká váha v Týně náležela kapitule pražské), potom z pokut; hlavní však část důchodu pocházela od dávek tržních, to jest daní nepřímých, vybíraných po trzích (na trhu uhelném, na trhu ryb slaných, na trhu senném, snad i na trhu dobytčím i koňském, plat ze soli na trhu staroměstském, od měření plátna a j.), a pak od daní přímých, vybíraných jako daň ze všeho majetku movitého i nemovitého summou peněžitou odhadnutého; vybírání a též i účtování daně té v době od r. 1348. do 1436. popisuje zevrubně uvedený II. svaz. dějepisu *Tomkova*. Nejen pro své potřeby, nýbrž podle prvotního vysazení svého i pro krále platila města pražská zvláštní daně, nic nemluvíce o třetí daní, jež na města uvalována, totiž o obecné berni zemské v pozdější době často rozepisované; komoře královské pak kromě královské daně městské (přímé daně) dostávalo se z měst i jiných příjmů, jako zejména poplatkův, ungeltů, cel, odúmrtí a jiných. Z tohoto stavu věci již na sklonku XIV. věku byvšího vysvitá, že tam, kam stát teprve po staletích dospěl, město dávno bylo, a potvrzeno tím, co řekli jsme o vzájemné souvislosti a podmíněnosti zřízení finančního na jedné a organizace národohospodářské a politické na druhé straně (pokročilá dělba práce, průmysl a tržba, hojně užívání peněz, čilý obchod hospodářský na jedné straně; na druhé pak straně místní blízkost a stálý osobní styk spravujících resp. úřadujících se spravovanými, snadný a tuhý dozor, živé vědomí o pří-

slušnosti k témuž politickému svazku a o pospolitosti interessův atd.). Ony tužší svazky národohospodářské a politické, jež ve městech záhy se vyvinuly, obrážejí se nevyhnutelně také ve financích jejich, tak jako v opačném směru zjevný jest konsensus neboli souhlas mezi volnější organizační politickou a ekonomickou, byvší téže doby u veškeré obci státní, a mezi finanční úpravou její.

* * *

Konečně nemnoha slovy budiž tu zmínka učiněna o právu sněmů k povolování berní, právu to finančně i politicky neobyčejně důležitém; výklady ty nechat historicky doplňují předchozí úvahy o budgetu (§. 5.). Jest velice zajímavo, že moderní právo zastupitelstev lidu k povolování důchodů finančních, které v nejnovějších dobách k nám jako vůbec na kontinent evropský dostalo se z Anglie, v Anglii samé vyvinulo se z týchže kořenův i základů, které v Čechách i jinde na pevnině evropské dlouho živými zůstaly a bezpochyby ku příbuznému politickému zařízení by byly vedly, jako v Anglii se vyvinulo, kdyby historický vývoj — ne jedinou nenadálou katastrofou, nýbrž úpadkem, připravovaným dlouho a s kolikerých stran nebyl býval přerován.

V téže skoro době, ve které *Edvard I.* v Anglii potvrdil statut de tallagio non concedendo, jenž zní: „Nullum tallagium vel auxilium per nos vel haeredes nostros in regno nostro ponatur seu levetur sine voluntate et assensu archiepiscoporum, episcoporum, comitum, baronum, militum, burgen-

sium et aliorum liberorum hominum⁷⁹⁾, vydána v Čechách kapitulační listina krále *Jana Lucemburského*, jež praví: „Collecta generalis quoque, quae vulgariter berna dicitur nec per nos nec per successores nostros reges Boemice ipsi regno debet imponi vel recipi nisi in duobus casibus infra scriptis: ad coronationem videlicet regis et ad quamlibet regis filiám maritandam⁸⁰⁾“; (pak následuje podrobné vyměření té berně.) A jako v Anglii Obecní již za *Edvarda II.* započali k snesením, kterými svolovali pomoci peněžité, připojovati požadavky svoje, což bylo „svitání jejich zákonodárné moci“ (the dawn of the legislative authority, *De Lolme*, str. 30.), tak i v Čechách a na Moravě bylo právo povolování a odepírání berní „poslední a nejvydatnější zárukou zákonodárného práva stavů jako vůbec všech svobod zemských“ (*Kalousek* str. 340). Než historie brala se v Anglii jinou cestou: tam nedošlo k porobě obecného lidu a k nevolnictví, tam nerozstoupil se národ ve přísně oddělené kasty a nedošlo ku vratké oligarchii ně-

⁷⁹⁾ »Žádná daň nebo pomoc nebudiž skrze Nás nebo dědice Naše v království Našem ukládána nebo vybírána bez vůle a souhlasu arcibiskupů, biskupů, hrabat, baronů, rytířů, měšťanův a jiných svobodných mužů.« (Viz *De Lolme*, The constitution of England, 1792, str. 26.)

⁸⁰⁾ »Sbírka obecná vůbec berní zvaná nebudiž skrze Nás, ani nástupce Naše, krále české, tomuto království ukládána nebo vybírána než ve dvou případech níže položených: totiž pro korunovací královu neb pro vdavky některé dcery královny.« (Viz vydání *Ť. Emlera*. Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1879, Prag 1876, obsahující jakýsi katastr berní.)

kolika mocných rodů šlechtických, tam nepřipuš-
těno zavedení stálých vojsk jako nejmocnějších
podpor absolutismu královského, tam náboženské
poměry nikterak nepodporovaly samodržbu a tam
po velikém sesilení moci královské v XVI. věku
nastala v XVII. věku katastrofa, která moc její
právě tak zeslabila, jako v Čechách katastrofa na-
stalá v témže věku ponížila moc stavů a povýšila
panství královské.⁸¹⁾ „Pohroma, kteráž vyvoj ústavy
české násilně přetrhla, nebyla možnou učiněna po-
rážkou na Bílé Hoře, nýbrž mnohem staršími nehodami,
které vnesly náказu do zřízení státního a společ-
enského v těchto zemích a vlastně celou nahoře
pěkně vystavnou budovu ve skrytých základech jejích
podkopaly. Sem náleží *utlumení žívlu demokratického*
bitvou u Lipan 1434 a tudy umožněné pozdější *po-
robení lidu selského* za krále Vladislava. Aby osud lidu
obecného se nezlepšil, k čemuž v Jednotě bratrské
vyskytl se současně způsobilý a horlivý činitel, o to
postarala se *nesnášlivost náboženská* tehdáž téměř
veskrz panovavší a *katolická politika dvora*. Za
krále *Ferdinanda I.* krom potlačení *Bratří Českých*
přišlo i jiné několiké neštěstí, které zjevně pod-
talo vývoj ústavy v některých stránkách předůle-
žitých. Pravidelné sjezdy krajské musily přestati,
čímž vzal za své nadějný článek v samosprávné
soustavě správy veřejné a zároveň *utrpklo újmu*
sněmovní zastoupení drobné šlechty, nejdůležitější na
ten čas, poněvadž nejvlastenečtější třídy v národě

---

⁸¹⁾ Viz o tom *De Lolme*, str. 30. nn. a *Macaulay*, *History of England*, hlava I., pak spisy uv. v pozn. 18.

českém. *Ožebračením měst královských a zkrácením jejich samosprávy r. 1547.* poklesl stav městský ve vážnosti naproti stavům vyšším a pozbýval i toho vlivu na rozhodování o věcech zemských, jehož byl sobě uhájil za krále *Vladislava*. A tak ústava stavovská místo co by byla měla základy své rozmnožovati přijímáním a pěstěním živlů repraesentativních a demokralických, skutečně zúžovala svou podlohu, měnic se v *oligarchii*. Rozdíl mezi vysokými a nízkými stával se vždy větší a třídy, jež tu mezeru měly vyplniti, byly oslabovány. Stavové vyšší, zvláště panstvo, osamocovali se v držení moci, nižší pak vrstvy národa byly odpuzovány od účastenství v rozhodování o věcech obecných.⁸²⁾

Ono „svítání“ velikého vlivu a zákonodárné moci sněmův, jež v Anglii bylo se proměnilo v bílý den, zaraženo bylo v Čechách *obnoveným zřícením zemským*, jež ustanovuje taktó (A. V.): „Co se pak všelijakých berní a sbírek dotýče, na tom Jsme se jak Sami od Sebe, tak i na místě budoucích Našich králův a dědiců téhož království milostivě ustanoviti ráčili, že těch toliko při samých sněmích, a to jinaké nic než proti obyčejným reversům, od stavů žádati a vyhledávati chtíti ráčíme, o tom žádná pochybnosti nemajíce, nežli že věrní stavové Naši jak Naše tak i milé vlasti své nastalé potřeby každého času věrně a upřímně k myslí a srdci připustí; toho však nijakž přehlídati a k tomu nyní neb napotom přijíti dáti chtíti neráčíme, aby takové berně a daně od nás žádané skrze některé

⁸²⁾ *Kalousek*, na uv. m. str. 386.

neslušné výminky, kteréž by se proti Naší královské mocnosti, vyvýšenosti a důstojenství vztahovati mohly, jako skrz vyhledávání nových privilegií a svobod aneb k těm podobných věcí, jež by v proposici Naší obsažené nebyly, jakž se to až posavad dále, od stavův obmezované a zastavované (conditionirt oder aufgehalten) býti měly.“

V Čechách účastenství stavů ve věcech finančních, jež počalo nabývatí významu, jakmile králové hojnější pomoci berní potřebovali a se dovo-
lávali, nezmizelo sice v době pobělohorské náhle, avšak také nečinilo pokroků, nýbrž naopak chablo a chlablo až v XVIII. věku nastala úplná málomoc sněmův a povolování berní obrátilo se v pouhou formalitu. Tehdy vrátil se vývoj tam, odkud byl vyšel: král s důchodem veřejným nakládal jako se svým, jen že do toho důchodu byly přibyly veliké příjmy berní, jichž závislost na svolení sněmu byla překonána. Ústavnost pak a konstituční řády finanční neobjevily se u nás jako samorostlá ratolest na starém pevném kmene veřejného života, nýbrž jako uměle vštěpený proutek ze sadu cizího.

